

VALSTS CILVĒKTIESĪBU BIROJS

Valsts Cilvēktiesību biroja 2000. gada ziņojums

Rīga, 2001

Atbilstoši klasiskajai cilvēktiesību izpratnei, valsts garantē pilsoņiem cilvēktiesības. No valsts arī tiek prasīta atbildība, lai tā pati nepārkāptu cilvēktiesības un rūpētos par to, lai indivīda tiesības netiktu pārkāptas no citu indivīdu puses. Latvijas valsts tai saistošās cilvēktiesības ir noteikusi Satversmē, kā arī uzņēmusies ievērot un aizsargāt starptautiskajos dokumentos noteiktās cilvēktiesību normas. Valstī ir izveidots iedzīvotājiem pieejams cilvēktiesību aizsardzības mehānisms, kurā ietilpst policija, tiesas, bāriņtiesas, prokuratūra, Satversmes tiesa un neatkarīga nacionālā cilvēktiesību aizsardzības institūcija – Valsts Cilvēktiesību birojs. Kaut arī Latvijas iedzīvotāji var ar saviem iesniegumiem griezties Eiropas Padomes un Apvienoto Nāciju cilvēktiesību institūcijās, tomēr ir būtiski, ka arī nacionālajā līmenī cilvēktiesību aizsardzības institūcijas pastāv un darbojas efektīvi. Nacionālās institūcijas iedzīvotājiem ir pieejamākas, tajās ātrāk notiek sūdzību izskatīšana – tiek apzinātas cilvēktiesību problēmas un novērsti pārkāpumi.

Valsts cilvēktiesību biroja pilnvaras ietver sūdzību par iespējamām cilvēktiesību pārkāpumiem izskatīšanu, likumdošanas analīzi un sabiedrības izglītošanu. Birojs saņem un izskata sūdzības par iespējamām pārkāpumiem cilvēktiesību jomās, par kuru nodrošināšanu valstī atbildīga ir tieslietu sistēma. Tās ir tiesības uz taisnīgu un savlaicīgu tiesu, tiesības uz humānu apiešanos un cieņas respektēšanu, procesuālo normu ievērošanu. Sekmīgs Valsts Cilvēktiesību biroja darbs veicina cieņas veidošanos pret tiesiskumu un cilvēktiesībām Latvijas valstī - tās iedzīvotājos un atbildību iestādēs, kuru pienākums ir šīs tiesības nodrošināt.

Rīgā, 2001. gada 19. februārī

Ingrīda Labucka
Tieslietu ministre

SATURS

I. Ievads

II. Civilās un politiskās tiesības

Tiesības uz brīvību un personas neaizskaramību.....	7
Tiesības uz humānu apiešanos un pašcieņas respektēšanu.....	9
<i>(Valsts Policijas iestāžu Īslaicīgās aizturēšanas izolatori; Ieslodzījuma vietas; Psihoneiroloģiskās slimnīcas)</i>	
Tiesības uz taisnīgu, atklātu un savlaicīgu tiesu.....	15
Ticības brīvība.....	18
Izteiksmes un vārda brīvība.....	20
<i>(Kritēriji preses brīvības ierobežošanai; Noziedznieku un aizdomās turamo tautības pieminēšana masu mediju publiski izplatītajā informācijā; Informācijas avotu aizsardzība)</i>	
Biedrošanās un pulcēšanās brīvība.....	24
Pilsonība un tiesības uz personas tiesībsubjektības atzīšanu.....	24
Pārvietošanās brīvība	26
Tiesības uz iesnieguma izskatīšanu un atbildes saņemšanu valsts iestādēs.....	26

III. Ekonomiskās, sociālās un kultūras tiesības

Tiesības uz darbu	28
Tiesības uz sociālo drošību.....	30
<i>Ieslodzīto sociālās tiesības</i>	
Tiesības uz mājokli.....	33
Personas tiesības uz īpašumu.....	35

IV. Atsevišķu sociālo grupu tiesības

Dzimumu līdztiesība.....	36
Bērnu tiesības.....	39
Etnisko grupu tiesības.....	41
<i>(Vārdu, uzvārdu rakstība un lietojums; Dokumentu iesniegšana valsts un pašvaldību iestādēs; Nepieciešamā valsts valodas zināšanu apjoma noteikšana)</i>	
Invalīdu tiesības.....	45
<i>(Invalīdiem labvēlīga apkārtējā vide; Informācijas pieejamība invalīdiem, kuriem ir radušās sazināšanās grūtības; Pētījums "Cilvēku ar invaliditāti cilvēktiesības")</i>	

V. Socioloģiskais pētījums *Cilvēktiesības*..... 49 |

VI. Valsts cilvēktiesību biroja Konsultatīvā padome..... 50 |

VII. Statistika par Biroja 2000. gadā saņemtajām iedzīvotāju sūdzībām 52 |

VIII. Biroja darbinieki 2000. gadā..... 53 |

IEVADS

2000. gadā ir apritējuši pieci gadi kopš pastāv Valsts Cilvēktiesību birojs (turpmāk – Birojs) un, vērtējot paveikto, jāsecina, ka iesāktais darbs cilvēktiesību aizsardzības nodrošināšanā un veicināšanā Latvijā tiek veiksmīgi turpināts sadarbībā ar citām valsts institūcijām un nevalstiskajām organizācijām.

Darba apjoms nav mazinājies, taču, neraugoties uz plašo jautājumu spektru, ar ko ikdienas darbā nākas saskarties Birojam, arvien vairāk izdevies definēt konkrētas aktuālas cilvēktiesību sfēras, kas nepārtraukti ir Biroja redzeslokā, kā arī pievērsties dziļākai cilvēktiesību problēmu izpētei.

Raksturojot cilvēktiesību situāciju un tās attīstību Latvijā šajā gadā, kā pozitīvākos piemērus var minēt apstākļu uzlabojumus ieslodzījuma vietās, kā arī progresu invalidu diskriminācijas novēršanā, pozitīvi risinot dažādus jautājumus par vides, informācijas un pakalpojumu pieejamību invalīdiem.

Nozīmīgs darbs ir veikts Ministru Kabineta noteikumu izstrādāšanā saskaņā ar Valsts valodas likumu, kas konkretizē un sakārto šo sfēru. Lai arī šajā darbā ir bijuši trūkumi un atsevišķās cilvēktiesību sfērās tiesiskais regulējums joprojām ir pretrunīgs, Birojs atzinīgi vērtē plašās diskusijas, preses iesaistīšanos un valsts institūciju sadarbību MK Noteikumu projektu izstrādē.

Līdztekus jāmin arī negatīvās tendences cilvēktiesību aizsardzībā, kur būtisks uzlabojums salīdzinājumā ar iepriekšējiem gadiem vēl nav panākts.

Ilgie tiesas procesi, kad personas, to starpā nepilngadīgie, vairākus gadus gaida tiesu, atrodoties apcietinājumā, ir tiesību uz savlaicīgu tiesu pārkāpums. Pie tam šīs personas, kuru vaina vēl nav pierādīta, ir spiestas ilgstoši uzturēties izmeklēšanas cietumos, kur tiem ir liegtas daudzas būtiskas tiesības un brīvības.

Arī otra nozīmīgākā cilvēktiesību problēma ir saistīta ar tiesību aizsardzības iestādēm, proti, tikai sešos no Valsts policijas 29 Īslaicīgās aizturēšanas izolatoriem apstākļi atbilst Eiropas Padomes noteiktajiem minimālajiem standartiem. Diemžēl valsts nerisina šo problēmu, līdz ar to tiek pārkāptas aizturēto personu tiesības uz humānu apiešanos un pašcieņas respektēšanu.

Likums par Valsts Cilvēktiesību biroju nosaka trīs Biroja pamatfunkcijas, tās ir - sūdzību izskatīšana par cilvēktiesību pārkāpumiem, Latvijas likumdošanas un situācijas analīze cilvēktiesību jomā un sabiedrības informēšana par cilvēktiesībām.

Viena no Biroja nozīmīgākajām darbības jomām ir iedzīvotāju sūdzību izskatīšana par Satversmē un starptautiskajos cilvēktiesību līgumos

noteikto tiesību pārkāpumiem. Šajā gadā kopumā ir izskatītas 5163 sūdzības, no tām 816 rakstiski iesniegumi un 4347 mutiskas konsultācijas. Visvairāk sūdzības ir saņemtas par pārkāpumiem, kas saistīti ar tiesībām uz mājokli un tiesībām uz sociālo nodrošinājumu, un tas liecina par sociālo problēmu aktualitāti valstī. Nozīmīgs sūdzību skaits ir par tiesībām uz taisnīgu tiesu, pārsvarā tās ir saņemtas no ieslodzījuma vietām.

Izskatot sūdzības, Birojs pārliecinās par to pamatotību un ir tiesīgs izšķirt konfliktu mierizlīguma ceļā. Ja konfliktu nav iespējams atrisināt mierizlīguma ceļā, Biroja viedoklim un priekšlikumiem par cilvēktiesību pārkāpumu novēršanu ir ieteikuma raksturs.

Sūdzību izskatīšanas gaitā Biroja pārstāvis sazinās ar visām strīdā vai notikumā iesaistītajām pusēm un, pirms izsaka savu viedokli, vispusīgi izmeklē apstākļus un atbilstību Satversmei un starptautisko cilvēktiesību normām. Lai arī Biroja viedoklim nav juridiski saistošs raksturs, valsts institūcijas un arī privātpersonas to lielākoties ņem vērā un labprāt sadarbojas ar Biroju, lai panāktu indivīdam labvēlīgu risinājumu. Taču vienlaikus tas liecina arī par to, ka nereti indivīds bez Biroja iejaukšanās nevar saņemt savu tiesību nodrošinājumu saskaņā ar likumu.

Lielu daļu no Biroja darba aizņem mutisko sūdzību izskatīšana un konsultāciju sniegšana. Ļoti daudzas no šīm sūdzībām tiek atrisinātas, Biroja pārstāvim sazinoties ar kompetento institūciju vai sniedzot vispusīgu skaidrojumu personai, kas vērsusies birojā. Apmeklētāju konsultēšana Birojā noris nepārtraukti, un šīs sūdzības laika ekonomijas dēļ netiek ietērtas rakstiskā formā un ievadītas datu bāzē, un līdz ar to arī neparādās atrisināto sūdzību statistikā, taču tā ir nozīmīga Biroja ikdienas daļa.

Jāatzīst, ka liela daļa no sūdzībām nav tieši par cilvēktiesību jautājumiem, taču tas liecina, ka valstī tomēr efektīvi nedarbojas institucionālie mehānismi un indivīdam nereti nav kur vērsties savu specifisko tiesību aizstāvībai. Tādi, piemēram, ir īpašuma tiesību, dzīvokļu jautājumi u.c., kā arī ļoti daudzi iedzīvotāji vērsas birojā pēc palīdzības, jo tiem trūkst informācijas par savu tiesību aizsardzības iespējām. Šādos gadījumos Birojs iesniedzējam norāda likumā paredzēto lietas risināšanas ceļu vai sniedz īsu juridisku konsultāciju.

Biroja uzdevums ir arī pētīt situāciju cilvēktiesību ievērošanā valstī, veikt Latvijas tiesību normu analīzi un atbilstību starptautiskajiem cilvēktiesību dokumentiem, sniegt sabiedrībai vispusīgu informāciju par cilvēktiesībām. Kā rāda Biroja prakse, efektīvai darbībai cilvēktiesību aizsardzības jomā ir nepieciešams sabalansēti veikt visas šīs savstarpēji saistītās funkcijas, taču to īstenošanai ir vajadzīgi atbilstoši resursi.

2000.gads arī bija pirmais Biroja vēsturē, kad bija jāiztiek tikai ar valsts budžeta līdzekļiem, bez starptautisko finansētāju palīdzības. Jāatzīst, ka ar šo valsts piešķirto finansējumu Birojs nevar efektīvi izpildīt visus likumā paredzētos uzdevumus, piemēram, īstenot informācijas un izglītības projektus, tomēr Birojs to ir darījis savu iespēju robežās.

Birojā darbojas Informācijas un dokumentācijas centrs, kurā visiem apmeklētājiem - studentiem, ierēdņiem u.c. interesentiem - ir pieejams plašs literatūras un dokumentu klāsts cilvēktiesību jomā. Birojs masu mēdijos no cilvēktiesību viedokļa ir komentējis daudzus aktuālus notikumus, sniedzis atzinumus un viedokļus, kas, neapšaubāmi, veicina sabiedrības izpratni par cilvēktiesībām.

Biroja darbinieki ir apmeklējuši virkni slēgta tipa iestāžu un citu institūciju, kā arī devušies izbraukumos uz dažādiem Latvijas novadiem, lai novērtētu cilvēktiesību aizsardzības situāciju un darītu Biroju pieejamāku visiem valsts iedzīvotājiem.

Lai cilvēktiesību standarti tiktu iestrādāti nacionālajā likumdošanā un Birojam nebūtu jācīnās ar nepilnīgu tiesisko normu sekām, Biroja pārstāvis regulāri piedalās Saeimas Cilvēktiesību un sabiedrisko lietu komisijas sēdēs, sniedzot atzinumus un komentārus par izskatāmo likumprojektu atbilstību cilvēktiesību normām un reālajām vajadzībām. Norādot uz jautājumiem, kuru risināšanai būtu nepieciešamas nozīmīgs valsts atbalsts, Birojs gada laikā vairākkārt ir vērsies pie valsts un pašvaldību vadītājiem.

Arī šogad Valsts Cilvēktiesību biroja Konsultatīvajā padomē ir tikuši apspriesti aktuāli cilvēktiesību jautājumi un problēmas Latvijā, kā arī, pieaicinot attiecīgās jomas speciālistus un ekspertus, rīkotas apaļā galda diskusijas par tiem jautājumiem, kas izriet no Birojā saņemtajām sūdzībām. Tā šiem jautājumiem tiek piešķirta plašāka rezonanse un atbildīgo institūciju un sabiedrības uzmanība.

Valstij būtu svarīgi piešķirt cilvēktiesību aizsardzības pasākumiem lielāku prioritāti, jo arī starptautiskā līmenī tā ir atbildīga nodrošināt cilvēktiesības saviem iedzīvotājiem. Jāatzīmē, ka jau pavisam drīz varētu būt pasludināti pirmie Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedumi, kas skars Latviju.

Pateicos visiem kolēģiem par ieguldīto darbu un pūlēm Biroja uzdevumu veikšanā.

Olafs Brūvers
Valsts Cilvēktiesību biroja direktors

CIVILĀS UN POLITISKĀS TIESĪBAS

TIESĪBAS UZ BRĪVĪBU UN PERSONAS NEAIZSKARAMĪBU

LR Satversmes 94.pants¹

Eiropas Cilvēktiesību konvencijas 5.pants

ANO Vispārējās cilvēka tiesību deklarācijas 4.pants

ANO Starptautiskā pakta par pilsoņu un politiskajām tiesībām 9.pants

Vispārējs šo tiesību princips nozīmē, ka nevienai personai nedrīkst atņemt brīvību, tomēr kā jau vairākums citu cilvēktiesību un pamatbrīvību, tās nav absolūtas jeb precīzāk – tās var tikt pakļautas konkrētiem, likumīgiem ierobežojumiem. Valsts nedrīkst patvaļīgi pārkāpt cilvēka tiesības, jo cilvēktiesību dokumenti strikti nosaka tos gadījumus, kad šīs tiesības var tikt ierobežotas. Tā, piemēram, *Eiropas cilvēktiesību konvencijas* 5.pantā noteikti konkrēti gadījumi, kādos personai var tikt atņemta brīvība, respektīvi, tā var tikt arestēta un aizturēta. Savukārt *LR Satversmes* 94.pants nosaka: “*Nevienam nedrīkst atņemt vai ierobežot brīvību citādi kā saskaņā ar likumu*”. Latvijas Republikā personas tiesības uz brīvību un personas neaizskaramību var tikt ierobežotas tikai Administratīvo pārkāpumu kodeksā, Latvijas Kriminālprocesa kodeksā u.c. normatīvajos aktos noteiktajā kārtībā. Personai, kas kļuvusi par aizturēšanas vai aresta upuri pretēji likumā noteiktajai kārtībai, ir paredzētas tiesības saņemt kompensāciju.

2000. gadā Valsts Cilvēktiesību birojs ir saņēmis 59 rakstiskas sūdzības par personas tiesību uz drošību, brīvību un neaizskaramību iespējamiem pārkāpumiem. Izplatītākie sūdzību iemesli ir policijas darbinieku veikta nepamatota aizturēšana, konflikti ar ceļu policiju, policijas nesamērīga spēka lietošana aizdomās turamo personu aizturēšanas gadījumos, privāto apsardzes firmu darbinieku pilnvaru pārsniegšana.

No izskatītajām sūdzībām Birojs ir atrisinājis 2, bet 41 sūdzību Birojs ir atzinis, ka sūdzībā aprakstītā konfliktsituācija varētu ietvert arī cilvēktiesību pārkāpumu, taču tā konstatācijai ir nepieciešama Valsts policijas Personāla sastāva inspekcijas vai prokuratūras izmeklēšana, vai arī tiesas spriedums². Šo 41 sūdzību Birojs ir beidzis izskatīt ar ieteikumu sūdzību iesniedzējiem vērsties atbilstošā tiesības sargājošā institūcijā. Par nepamatotiem Birojs ir atzinis 18 iesniegumus, pārējo iesniegumu izskatīšana turpinās 2001. gadā. Gada laikā Birojs iedzīvotājiem ir sniedzis 203 juridiskas konsultācijas par tiesībām uz drošību, brīvību un personas neaizskaramību. Par atsevišķiem cilvēktiesību jautājumiem saistībā ar policijas darbu Birojs ir rīkojis apaļā galda diskusijas ar dažādu policijas struktūrvienību un Iekšlietu ministrijas pārstāvju piedalīšanos. Šo diskusiju temati tika izraudzīti atbilstoši tam, par kādām

¹ Katru ziņojuma apakšnodaļu ievada turpmāk apskatīto cilvēktiesību jomu nosakošo Satversmes un starptautisko konvenciju pantu uzskaitījums, kā arī atbilstošo tiesību definīcija.

² Sūdzību izskatīšanas statistikas metodi Birojā veido no šādām iedaļām – gada laikā saņemtās sūdzības un gada laikā izskatītās sūdzības (kas ir vai nu atrisinātas, atteiktas, izbeigtas ar ieteikumu vai arī - atrodas izskatīšanā). Respektīvi – saņemto un izskatīto sūdzību skaits var nesakrist, jo noteiktajā laika periodā Birojs ir turpinājis izskatīt sūdzības, kas ir saņemtas iepriekšējā laika periodā.

problēmsituācijām un konfliktiem, saistītām ar policijas darbu, Birojs ilgākā laika posmā ir saņēmis pamatotas rakstiskas sūdzības vai arī sniedzis konsultācijas.

Izvērtējot situāciju šajā tiesību jomā, atbilstoši saņemtajām rakstiskajām sūdzībām, sniegtajām mutiskajām konsultācijām, kā arī policijas darbinieku izteiktajiem viedokļiem, Birojs kā nopietnāko cilvēktiesību problēmu atzīst policijas darbinieku samērā biežo atteikšanos iejaukties vardarbīgos ģimenes strīdos. Pārējās apzinātās problēmas – iedzīvotāju nepamatotas aizturēšanas un nesamērīga spēka lietošana aizturēšanas brīžos – ir uzskatāmas par atsevišķiem, policijas darbiniekiem kopumā neraksturīgiem precedentiem, kuru skaitam ir tendence samazināties.

Sūdzības, kuras Birojs šī gada laikā ir izskatījis, atzinis par pamatotām un atrisinājis, ir par nepamatotu aizturēšanu un nesamērīgu spēka lietošanu, policijai veicot aizdomās turētā aizturēšanu. Pamatotās sūdzības tika iesniegtas par Valsts policijas darbiniekiem. Prasība, ko visbiežāk lūdza izpildīt sūdzību iesniedzēji, bija tāda, lai sūdzībā minētās policijas iestādes atzītu, ka ir veikušas likumpārkāpumu un atvainotos. Šāda rakstura cietušo prasības visos gadījumos tika apmierinātas.

2000. gada 15. jūlijā Birojā notika apaļā galda diskusija par cilvēktiesību ievērošanu Ceļu policijas darbībā. Gan Birojs, gan citas institūcijas saņem sūdzības par ceļu policijas darbību, kas nereti ir saistītas ar cilvēktiesību pārkāpumiem. Diskusijā tika pārstāvētas iesaistītās puses - Ceļu policija, Ceļu policijas rīcības rezultātā cietušie ceļu satiksmes dalībnieki, kā arī Iekšlietu ministrijas un Ceļu satiksmes drošības direkcijas (CSDD) pārstāvji. Galvenā uzmanība tika pievērsta ceļu policijas un ceļu satiksmes dalībnieku saskarsmei, kā arī jautājumam par to, kā celt Ceļu policijas autoritāti, jo, atbilstoši socioloģiskajām aptaujām, Ceļu policisti ir viena no tām profesionālajām grupām, kas visbiežāk tiek vainotas korupcijā. Saskaņā ar Birojā izskatītajām sūdzībām var secināt, ka, situācijā, kad automašīnu aptur Ceļu policija, ceļu satiksmes dalībniekiem ir ļoti grūti aizstāvēt savu viedokli par viņu braukšanas atbilstību Ceļu satiksmes noteikumiem. Izskatot konkrētas ceļu satiksmes situācijas, vairumā gadījumu tiek ņemtas vērā tikai policistu liecības. Uzskatot uzlikto sodu par nepamatotu, sodītais auto vadītājs vērsas ar pretenziju Ceļu policijas pārvaldē, kā arī Birojā un, nepanākot sev labvēlīgu risinājumu, arī tiesā. Diskusijas laikā Birojs atbildīgajām CSDD un Ceļu policijas amatpersonām lūdza pievērst uzmanību tam, lai, izskatot iespējamo Ceļu satiksmes noteikumu pārkāpumu, starp ceļu policistiem un to apturēto automašīnu vadītājiem maksimāli tiktu ievērota likumība un savstarpējā cieņa.

2000. gada 18. jūlijā notika apaļā galda diskusija *"Cilvēktiesības un pašvaldību policija"*. Pašvaldību policiju izveido vietējā pašvaldība, lai uzturētu sabiedrisko kārtību savā administratīvajā teritorijā, taču šo funkciju veikšanai un institūcijas uzturēšanai ir nepieciešams finansējums, ko daudzas pašvaldības nevar atļauties. Diskusijas laikā tika

noskaidrots, ka ļoti veiksmīgi darbojas Liepājas un Ventspils pašvaldības policijas. Liepājas pašvaldības policija savstarpēji veiksmīgi sadarbojas ar Valsts policiju, kas nodrošina daudz efektīvāku darbu katrai institūcijai savas kompetences ietvaros. Kā atzina diskusijas dalībnieki, lielākā problēma, lai policisti varētu novērst vai iejaukties vardarbīgos ģimenes strīdos, ir tiesību normu trūkums, kas efektīvi pasargātu vardarbības upurus no to varmākām, kā arī Valsts policijas iestāžu biežā nevēlēšanās iejaukties šādos strīdos, tās atteikšanās pieņemt un izskatīt cietušo iesniegumus.

TIESĪBAS UZ HUMĀNU APIEŠANOS UN PAŠCIENAS RESPEKTĒŠANU

LR Satversmes 95.pants

Eiropas cilvēktiesību konvencijas 3. pants

ANO Vispārējās cilvēka tiesību deklarācijas 5.pants

ANO Starptautiskā pakta par civilajām un politiskajām tiesībām 10.pants

LR Satversmē noteikts, ka "spīdzināšana, citāda cietsirdīga vai cieņu pazemojoša izturēšanās pret cilvēku ir aizliegta". Šis aizliegums ir absolūts, t.i. šo tiesību pārkāpums nevar tikt attaisnots nekādā gadījumā. Eiropas Cilvēktiesību tiesa savā praksē ir izveidojusi kritēriju kopumu, pēc kā konstatē šī panta pārkāpumus. Spīdzināšana, cietsirdīga un cieņu pazemojoša izturēšanās var tikt vērstā pret cilvēku ne tikai nodarot viņam fiziskas sāpes, bet arī sagādājot morālas ciešanas.

Dažādi šo tiesību aspekti ir noteikti **Eiropas Padomes Konvencijā par spīdzināšanas un necilvēcīgas vai pazemojošas rīcības vai soda novēršanu**, ko Latvijas Republika ratificēja 1998. gada 10. februārī. Šīs Konvencijas ietvaros ir izveidota Eiropas Padomes Spīdzināšanas un necilvēcīgas vai pazemojošas rīcības vai soda novēršanas konvencijas Komiteja, kura regulāri apmeklē dalībvalstu brīvības atņemšanas vietas. Komitejas uzdevums ir, "veicot apmeklējumus, pārbaudīt rīcību pret personām, kurām ir atņemta brīvība, lai pastiprinātu, ja nepieciešams, šādu personu aizsardzību pret spīdzināšanu un pret necilvēcīgu vai pazemojošu rīcību vai sodu."

1999. gada janvārī šīs Komitejas delegācija ieradās vizītē Latvijā un apmeklēja valsts policijas īslaicīgās aizturēšanas izolatorus un cietumus, un konstatēja tajos virkni nepieņemamu apstākļu.

Eksperti norādīja, ka atbilstoši Eiropas Padomes standartiem, izolatoros ir jānodrošina šādi apstākļi:

- turēšanas telpai, ja personu tajā tur ilgāk par 2 stundām, ir jābūt vismaz 4 m² lielai, bet griestiem - ne zemākiem par 2 m;
- ja telpā tiek turēti 3 cilvēki, tai jābūt vismaz 11 m² lielai;
- telpas apgaismojumam ir jābūt tādā, lai telpā varētu brīvi lasīt;
- aizturēšanas telpā obligāti ir jābūt ventilācijai;
- ja persona tiek turēta ilgāk par diennakti, ir jābūt ierīkotam pastaigu laukumam;
- kamerās ir jābūt matračiem un segām.

2000. gada jūnijā Birojs vērsās ar lūgumu pie Latvijas Ministru prezidenta atcelt konfidencialitātes statusu ziņojumam, kuru pēc Latvijas apmeklējuma ir uzrakstījusi EP Spīdzināšanas un necilvēcīgas vai pazemojošas rīcības vai soda novēršanas konvencijas Komitejas delegācija. Komitejas ziņojums ir būtisks vērtējums tam, kā minētās konvencijas prasības tiek ievērotas Eiropas Padomes dalībvalstu ieslodzījuma vietās. Ziņojuma ekspertu rekomendācijas var būt par pamatu cilvēktiesību standartu uzlabošanai ieslodzījuma vietās. Pēc Latvijas pievienošanās Konvencijai šī bija pirmā Komitejas delegācijas vizīte. Atbilstoši Konvencijas 11. pantam, Komitejas ziņojums ir konfidencialitātes statusu atcelt un ziņojumu publicēt. Komitejas līdzšinējā darbā tādi gadījumi, kad apmeklētās valsts valdība nelūdz ziņojumu publicēt, ir reti. Tikai četras no Komitejas 1998. gadā apmeklētajām 13 Eiropas Padomes dalībvalstīm –

Albānija, Horvātija, Krievija un Ukraina – nelūdza publicēt Komitejas ziņojumus un ieteikumus un saglabāja tiem konfidencialitātes statusu. Jautājums par konfidencialitātes statusa atcelšanu Komitejas ziņojumam par Latviju tika izskatīts Ministru kabineta 12. decembra sēdē, kurā nolēma lūgt Komiteju publicēt ziņojumu par Latvijas ieslodzījuma vietu apmeklējumu. Ir sagaidāms, ka ziņojums tiks publicēts jau 2001. gadā.

Valsts policijas iestāžu Īslaicīgās aizturēšanas izolatori

Lai Valsts policijas darbinieki varētu izpildīt tās pienākumos noteikto aizturēto un apcietināto personu apsargāšanu un konvojēšanu, Valsts policijas iestādēs kopumā ir izveidoti 28 Īslaicīgās aizturēšanas izolatori (ĪAI), kuros uz laiku līdz 10, izņēmuma gadījumos – pat līdz 20 dienām, tiek ievietotas personas, kas aizturētas uz aizdomu pamata par nozieguma izdarīšanu.

Gada laikā Birojs ir saņēmis 9 iesniegumus no aizturētajām personām par apstākļiem ĪAI. Sūdzībās ir norādīts, ka pret aizturētajām personām ir pārkāptas cilvēktiesības, kas nodrošina indivīdam humānu apiešanos un pašcieņas respektēšanu. Lai noskaidrotu faktisko situāciju, Biroja pārstāvji šī gada nogalē apmeklēja Liepājas, Talsu, Tukuma, Ventspils un Alūksnes Valsts policijas pārvaldes, sevišķi pievēršot uzmanību ĪAI. Izskatot iesniegtās sūdzības, Birojs tās atzina par pamatotām.

No saņemtajām sūdzībām izriet šādas galvenās problēmas – ĪAI ir antisanitāri apstākļi, tajos nav normālu sanitāro mezglu, aizturētie netiek izvesti pastaigā un visas desmit dienas atrodas telpā, vairāki aizturētie atrodas vienā šaurā telpā. Kamerās gaiss ir sasmacis, ventilācijas nedarbojas, mazgāšanās iespējas ir minimālas. Apmeklējot augstāk minētās policijas pārvaldes, Birojs noskaidroja, ka jau vairākus gadus netiek iedalīts finansējums situācijas uzlabošanai ĪAI, kaut arī Valsts policijas priekšnieks un policijas pārvalžu priekšnieki pastāvīgi ir norādījuši uz šo problēmu.

2000. gada 1. novembrī Biroja direktors tikās ar Valsts policijas priekšnieku Juri Rekšņu, kurš darīja zināmu, ka pēdējos divus gadus Valsts policija vairākkārt ir prasījusi Iekšlietu ministrijas Finanšu un ģeogrāfijas departamentam no investīciju programmas piešķirt finansu līdzekļus 1200 000 latu apmērā, lai veiktu nepieciešamos remontdarbus visos 28 Latvijas Īslaicīgās aizturēšanas izolatoros, kas šobrīd atrodas ļoti kritiskā stāvoklī. Ar šo naudas summu nepietiek, lai radītu izolatoros izvietotajām personām Eiropas Padomes prasībām atbilstošus apstākļus, bet tomēr ar to pietiktu, lai izolatoros tiktu nodrošinātas elementārās cilvēktiesības. Diemžēl lūgumu abas reizes noraidīja un līdzekļus nepiešķīra. Papildu līdzekļi šādam mērķim Valsts policijas budžetā līdz 2003. gadam nav paredzēti, līdz ar to situācija ĪAI tuvākajā laikā vēl vairāk pasliktināsies.

Arī prokuratūra, veicot izolatoru pārbaudi atsevišķos rajonos, ir brīdinājusi - ja netiks novērsti trūkumi, tad prokuratūra aizliegs šos izolatorus izmantot personu turēšanai. Dobeles rajona prokuratūra veica

pārbaudi 11.septembrī un norādīja, ka pastāvošie trūkumi Dobeles ĪAI ir jānovērš līdz 31.decembrim, savukārt Jelgavas rajona prokuratūra, 18.oktobrī veicot pārbaudi Jelgavas ĪAI, norādīja, ka izolators jāsakārto līdz 1. novembrim.

Savu viedokli par šo problēmu Birojs pauda Ministru prezidentam 10.novembrī nosūtītajā vēstulē, kurā norādīja, ka apstākļi Īslaicīgās aizturēšanas izolatoros ir cilvēka cieņu pazemojoši. Birojs aicināja valdības vadītāju visnopietnāko uzmanību veltīt šai problēmai un valsts budžetā rast finansu līdzekļus, lai varētu novērst šāda rakstura cilvēktiesību pārkāpumus. Uz minēto vēstuli Birojs saņēma atbildi, ka Ministru prezidents Andris Bērziņš uzdevis Iekšlietu ministram Marekam Segliņam Iekšlietu ministrijas valsts budžetā 2001.gada līdzekļu ietvaros nodrošināt minētās problēmas atrisināšanu. Birojs turpinās sekot tam, kā tiek novērsti Ministru prezidentam adresētajā vēstulē minētie trūkumi ĪAI, kā arī vai tiek pildīti Dobeles un Jelgavas rajona prokuratūru norādījumi un EP Spīdzināšanas un necilvēcīgas vai pazemojošas rīcības vai soda novēršanas konvencijas Komitejas rekomendācijas.

Ieslodzījuma vietas

Par noziegumiem, kuriem ir smagas sekas, persona visbiežāk tiek sodīta ar brīvības atņemšanu. Lai gan indivīdam ir atņemta brīvība un tādējādi ierobežotas atsevišķas pamattiesības, piemēram, tiesības uz privāto dzīvi, pārvietošanās brīvība, tomēr viņš, kā ikviens no mums, ir tiesīgs prasīt pārējo pamattiesību un pamatbrīvību garantēšanu. Bet vai valsts nodrošina ieslodzītajiem šo tiesību aizsardzību?

Par iespējamiem tiesību uz humānu apiešanos un cieņas respektēšanu brīvības atņemšanas vietās pārkāpumiem Birojs ir saņēmis 47 rakstiskas sūdzības, no kurām 38 ir izbeigtas ar ieteikumu. Birojs ir sniedzis 81 mutisko konsultāciju. Mutiskās konsultācijas parasti tiek sniegtas apcietināto personu radniekiem. Gada laikā Biroja pārstāvji ir apmeklējuši 6 ieslodzījuma vietas³. Tas ir ticis darīts gan izmeklējot konkrētas sūdzības, gan arī lai veiktu vispārēju cilvēktiesību uzraudzības darbu – vērtētu, vai apstākļi cietumos atbilst valstij saistošajiem cilvēktiesību standartiem attiecībā uz ieslodzītajiem.

Atbilstoši Birojā izskatītajām ieslodzīto sūdzībām un Biroja darbinieku veiktajai situācijas izpētei ieslodzījuma vietās, ir jāsecina, ka vardarbība – gan starp ieslodzītajiem, gan arī vardarbība pret ieslodzītajiem no apsargu puses - ir galvenā problēma ieslodzījuma vietās. Atkārtoti sodītie izturas vardarbīgi pret tiem notiesātajiem, kas apcietinājumu izcieš pirmo reizi, kā arī izdara citus disciplīnas pārkāpumus un pat jaunus noziegumus. Atklāta tipa cietumos ieslodzītie bieži patvarīgi atstāj cietuma teritoriju. Lai garantētu drošību pašiem ieslodzītajiem, kā arī cietuma personālam un sabiedrībai kopumā, tika veikti grozījumi Sodū izpildes likumā, paredzot

³ 4. februārī Olaines cietumu, 18. februārī Vecumnieku atklātā tipa cietumu, 6. martā Šķirotavas cietumu, 16. martā Ilģuciema cietumu, 28. martā Centrālcietumu, 24. augustā Liepājas cietumu

ļoti striktu ieslodzīto klasifikāciju gan pēc izdarītā nozieguma smaguma, gan pēc noziedznieka personības. Šī jaunā kārtība ir devusi jūtamu situācijas uzlabojumu, tomēr nav atrisinājusi vardarbības problēmu cietumos kopumā. Vardarbības problēmas risināšanai nopietnu uzmanību velta Ieslodzījuma vietu pārvalde, taču, lai panāktu kardinālu situācijas maiņu, ir nepieciešams būtisks valsts budžeta atbalsts. Tas ir nepieciešams ātrākai ieslodzījuma vietu modernizācijai un kameru remontam, kas iespējami samazinātu ieslodzīto skaitu vienā kamerā, tādejādi novēršot kameru pārblīvību - galveno vardarbības un slimību izplatīšanās iemeslu.

Ar finansējuma trūkumu ir izskaidrojama arī ieslodzīto nepietiekamā medicīniskā aprūpe, kas šobrīd nenodrošina ieslodzītos no saslimšanas ar infekcijas, kā arī neārstējamām vai grūti ārstējamām slimībām. Saslimstība ar tuberkulozi, HIV, sifilisu un atkarība no narkotiskajām vielām ieslodzīto vidū tiek reģistrētas vismaz 10 reizes biežāk nekā vidēji Latvijas sabiedrībā. Pozitīvi ir vērtējams tas, ka, pateicoties ieslodzīto sadzīves apstākļu uzlabošanai, tuberkulozes slimnieku skaits ieslodzījuma vietās 2000. gadā ir stabilizējies un nav palielinājies. Liela problēma ieslodzījumu vietās joprojām ir ieslodzīto nenodarbinātība. Apmeklējot cietumus, notiesātie parasti uzsver šo problēmu, īpaši sieviešu cietumā ir liela vēlēšanās strādāt. Īpaša vajadzība ieslodzītajiem ir pēc psihologa palīdzības, kas ierobežotā budžeta dēļ tiek sniegta ļoti retos gadījumos. Ieslodzītajiem ir ļoti ierobežotas iespējas apgūt vidējo un arodizglītību, kas arī ir atzīmējama kā būtiska cilvēktiesību problēma ieslodzījuma vietās. Tā gan mazāk ir izskaidrojama ar finansu trūkumu, bet gan daudz lielākā mērā ar grūtībām administrēt izglītības procesu ieslodzījuma vietās. Ieslodzīto vēlēšanās apgūt vidējo un arodizglītību ir jauna tendence ieslodzījuma vietās. Nepietiekamās darba un izglītības iespējas cietumos pēc atbrīvošanās no ieslodzījuma negatīvi ietekmē bijušo ieslodzīto integrāciju sabiedrībā, kas arī ir viena liela Latvijas sociālā problēma.

Atbilstoši Biroja novērojumiem ieslodzījuma vietās un Ieslodzījuma vietu pārvaldes vadības sniegtajai informācijai, kā arī Birojā saņemto rakstisko sūdzību analīzei varam secināt, ka ar katru gadu ieslodzījuma vietās ir jūtami uzlabojušies apstākļi, kas veicina ieslodzīto cilvēktiesību ievērošanu. Vairākos cietumos tiek veikti telpu remontdarbi, kā rezultātā uzlabojas ieslodzīto sadzīves apstākļi, kas ir viena no starptautisko cilvēktiesību dokumentu prasībām, lai valsts izturēšanos pret ieslodzītajiem varētu uzskatīt par humānu un cieņu respektējošu. Gada laikā remontdarbi atsevišķos korpusos vai arī nozīmīgā telpu daļā ir pabeigti Jelgavas cietumā un Centrālcietumā. Ilģuciema sieviešu cietumā prasmīgi ir izremontēts un iekārtots korpus, kurā atrodas notiesātās ar bērniem līdz 1 gada vecumam. Tagad telpas un apstākļi rada mājīguma sajūtu, kas ir nepieciešamas jaundzimušam bērnam. Ar valsts budžeta un ārzemju labdarības organizāciju finansiālo atbalstu remontdarbi ieslodzījuma vietās turpināsies arī 2001. gadā.

- **Izglītības iespējas atrodies apcietinājumā**

LR Satversmes 112. pants paredz tiesības uz izglītību - valsts nodrošina iespēju bez maksas iegūt pamatizglītību un vidējo izglītību, turklāt pamatizglītība katram valsts iedzīvotājam ir obligāta. Taču joprojām izglītības iegūšana cietumos ir problēma, īpaši sarežģīts izglītības iegūšanas process ir slēgtā tipa cietumos. Gada laikā Birojs ir iepazinies ar vairākiem gadījumiem, kad notiesātie, kas tiek pārvietoti no vienas ieslodzījuma vietas uz otru, nav varējuši turpināt iegūt izglītību. Vairumā gadījumu tas ir bijis izskaidrojams ar to, ka dažāda tipa cietumos to administrācijām ir dažāda pieredze mācību procesa nodrošināšanā un dažāda ir bijusi notiesāto interese par izglītības turpināšanu. Saskaņā ar *Latvijas Soduzpildes kodeksa* 67. pantu, notiesātajiem "*apmācības vispārējās izglītības, profesionālās tehniskās izglītības iegūšanai un profesionālo apmācību organizē Ministru kabineta noteiktajā kārtībā*". Pagaidām šādu kārtību Ministru kabinets nav noteicis, tāpēc notiesātajiem ir iespējas izglīties vispārējā kārtībā. Saskaņā ar *Brīvības atņemšanas iestāžu iekšējās kārtības noteikumu* 127.panta 5.p. notiesātajiem ir tiesības iegūt vispārējo un arodizglītību, piedalīties praktiskās mācībās, izmantojot iestādes materiāli tehnisko bāzi, bibliotēku, mācību telpas un darbnīcas.

Par to, ka dēlam netiek nodrošinātas tiesības uz izglītību Jelgavas cietumā, Birojā ar rakstisku iesniegumu griezās notiesātā A. vecāki. Iesniegumā norādīts, ka A. noziegumu izdarīja būdams nepilngadīgs, viņam ir nepabeigta pamatskolas izglītība. Atrodies Brasas cietumā, viņam bija iespēja neklātienē mācīties vakarskolā, taču pēc tam, kad notiesātais tika pārvietots uz stingrāka režīma cietumu Jelgavā, uzsāktu izglītošanos viņam nebija iespējams turpināt. Izmeklējot šo iesniegumu, Birojs noskaidroja, ka abos cietumos ir atšķirīgas stingrības režīmi un izglītības administrēšanas kārtība, kas A. nebija paskaidrots. Gadījumi, kad notiesātie, kas atrodas Jelgavas cietumā, vēlas turpināt izglītību ir ļoti reti, tāpēc cietuma personāla pārstāvji, kam A. izglītības turpināšanas jautājums bija jāizskata, nevarēja notiesātajam piedāvāt šādu iespēju. Pēc tam, kad Birojs bija noskaidrojis kārtību, kādā A. var turpināt apgūt izglītību, par to tika informēti viņa vecāki un Jelgavas cietuma administrācija. Jelgavas pilsētas Skolu valde piedāvāja ieslodzītajam A. iespēju turpināt mācīties neklātienē. A. šo piedāvājumu pieņēma un turpina iegūt izglītību, atrodies Jelgavas cietumā.

- **Apcietināto uzturēšanās kārtība ieslodzījuma vietās**

Birojs no apcietinātajām personām saņem sūdzības, kurās ir izteikta neapmierinātība ar Iekšlietu ministrijas instrukciju "*Par aizdomās turēto, apcietināto un notiesāto personu uzturēšanas kārtību Iekšlietu ministrijas izmeklēšanas cietumos*"⁴.

⁴ Kopš 1999. gada visas ieslodzījuma vietas no Iekšlietu ministrijas pārgāja Tieslietu ministrijas pakļautībā. Ieslodzījuma vietu darbību regulējošo instrukciju izvērtēšana turpinājās arī 2000. gadā.

Latvijas normatīvajos aktos nav skaidri noteiktas apcietināto tiesības, kā arī apcietināto tiesību ierobežojumu iespējas. Pašlaik Iekšlietu ministrijas instrukcija reglamentē kārtību un apstākļus, kādos izmeklēšanas cietumos turami apcietinātie. Jebkuru tiesību ierobežojumu iespēja ir jāreglamentē normatīvajos aktos. Nenoliedzami, ka šādi ierobežojumi ir arī nepieciešami, tikai tiem ir jābūt pamatotiem un samērīgiem. Salīdzinot ar notiesātajiem, apcietinātajiem ir daudz striktāki ierobežojumi sarakstei un privātajai dzīvei. Pēc spēkā esošās instrukcijas apcietinātajiem var piešķirt īslaicīgas tikšanās ar radniekiem tikai ar amatpersonas vai iestādes rakstisku atļauju, kuras lietvedībā atrodas krimināllieta. Šai amatpersonai vai iestādei tiek nosūtītas pārbaudei arī apcietināto saņemtas vai nosūtītas vēstules. Birojs no apcietinātajām personām saņem sūdzības par to, ka tiesneši bieži vien neļauj sarakstīties ar saviem tuviniekiem, pamatojot, ka šī sazināšanās traucē lietas izskatīšanu. Bet tā kā apcietinātie izmeklēšanas cietumos pavada vairākus gadus tiesu noslogotības un pārmērīgi lēnā tiesu procesa dēļ, tad šie aizliegumi ir vērtējami kā smags cilvēktiesību pārkāpums. Pašlaik Tieslietu ministrijā ir izveidota darba grupa, kas izstrādā jaunu normatīvu aktu apcietinātajām personām. Šajā darba grupā piedalās arī Biroja pārstāvji, kas turpinās iesāktu normatīvo akti izstrādi arī 2001. gadā.

Psihoneiroloģiskās slimnīcas

Šāda veida slimnīcās personas tiek ievietotas, lai tās ārstētu, kā arī atsevišķos gadījumos – lai vienlaikus izolētu no vides, kur šīs personas ir bīstamas apkārtējiem. Tāds ir šo personu brīvības ierobežošanas likumīgs pamats. Nereti personas nepiekrīt šādam ārstu vai tuvinieku lēmumam. No cilvēktiesību viedokļa ir būtiski nodrošināt, lai šādi lēmumi tiktu pieņemti, vispusīgi izvērtējot visus lietas apstākļus, un lai slimnieki netiktu pakļauti vardarbībai.

2000. gadā Birojs ir saņēmis 5 rakstiskas sūdzības par iespējamiem pārkāpumiem tiesībās uz humānu apiešanos un cieņas respektēšanu psihoneiroloģiskajās slimnīcās. 2 no šīm sūdzībām Birojs ir atrisinājis, un 6 sūdzību izskatīšanu gada laikā Birojs ir izbeidzis ar ieteikumu⁵. Turklāt par juridiskajiem jautājumiem šajā tiesību nozarē Birojs ir sniedzis 44 mutiskas konsultācijas. Veicot sūdzībās un konsultācijās minēto pārkāpumu analīzi, Birojs par nopietnākajām problēmām šajā cilvēktiesību jomā uzskata informācijas nepieejamību psihoneiroloģisko slimnīcu pacientiem par viņu tiesībām. Bijušie slimnīcu pacienti sūdzas par tuviniekiem, kas regulāri viņus ievieto psihiatriskajā slimnīcā pret viņu gribu. Visbiežāk šiem cilvēkiem nav nekādas informācijas par viņu tiesībām - kādos gadījumos viņus var ievietot slimnīcā pret viņu gribu, kam var iesniegt sūdzību šādos gadījumos, kāda ir sūdzību pārsūdzēšanas kārtība, kādu informāciju par savu veselības stāvokli un ārstniecības procesu var saņemt.

⁵ Saņemto un izskatīto sūdzību skaits šajā gadījumā nesakrīt, jo noteiktajā 2000.gadā Birojs ir turpinājis izskatīt 1999. gadā iesniegtās sūdzības.

Otra Biroja apzināto problēmu grupa ir saistīta ar situācijām, kad slimnīcas atsakās sniegt pacientam informāciju par viņa ārstēšanas procesu un slimības diagnozi. Ierobežojumus saņemt informāciju par ārstēšanas gaitu, diagnozi un lēmumu pārsūdzēšanas kārtību nevar uzskatīt par tiešiem tiesību uz humānu apiešanos pārkāpumiem. Tomēr, pastāvot problēmām šajā tiesību jomā, kas pēc klasiskā cilvēktiesību sadalījuma atbilst - *tiesībām saņemt un izplatīt informāciju*, ir nopietns risks, ka informācijas trūkuma dēļ indivīds pret savu gribu nepamatoti tiek ievietots psihoneiroloģiskajā slimnīcā, kas jau ir kvalificējama kā - *tiesību uz humānu apiešanos pārkāpums*. Tiesa, Birojam nav dokumentētu pierādījumu, ka iepriekšējā gada laikā šāds pārkāpums Latvijā ir noticis⁶. Līdzās sūdzību izskatīšanai, Biroja darbinieki gada laikā ir organizējuši apaļā galda diskusiju ar psihoneiroloģisko slimnīcu un Psihiatrijas centra pārstāvjiem, kā arī septembrī apmeklējuši Bērnu psihoneiroloģiskās slimnīcas Ainažos un Viķos.

Tiekoties apaļā galda diskusijā ar mūsu valsts vadošajiem speciālistiem psihiatrijā, tika skarti jautājumi, kas saistīti ar garīgi slimo cilvēku varbūtējiem tiesību pārkāpumiem. Kā viena no problēmām tika atzīmēta ierobežota slimnieku informācijas pieejamība diagnozes un ārstniecības procesa noskaidrošanai. Ārstiem bija dažādi viedokļi par diagnozes atklāšanu pacientam. Daži ārsti ir pārliecināti, ka šāda informācijas atklātība var radīt neprognozējamās sekas pacienta uzvedībā. Neraugoties uz to, Birojs tomēr uzskata un norāda, ka informācijas pieejamības ierobežojums šīs kategorijas cilvēkiem ir diskriminējošs. 2000. gadā tiesā tika iesniegta prasība par līdzīgu gadījumu - pilsonim S. tika atteikta iespēja iepazīties ar savu slimības vēsturi. Pirms prasības iesniegšanas tiesā personas S. sūdzību, nepanākot tās atrisināšanu, bija izskatījis Birojs. Bijušajam pacientam labvēlīgs tiesas lēmums var kļūt par precedentu līdzīgās lietās. Birojs turpinās sekot, kādu lēmumu S. kunga lietā pieņems tiesa. Viņa prasības izskatīšana ir paredzēta 2001. gadā. Tiekoties ar psihiatrijas speciālistiem, tika atzīmēts arī tas, ka psihisko slimību regulējums Ārstniecības likumā ir nepilnīgs un neaptver visu jautājumu loku, kas ir saistīti ar šo specifisko nozari. Tāpēc ir nepieciešams atsevišķs likums, kurā detalizēti tiktu atrunāti visi neskaidrie jautājumi, kas saistīti ar šo nozari. Kaut arī Labklājības ministrija ir pabeigusi darbu pie *Psihiatriskās palīdzības likuma*, līdz 2000. gada beigām Ministru kabinets to vēl nebija akceptējis.

⁶ Apkopojot informāciju par sūdzību izskatīšanu, juridisko konsultāciju sniegšanu un citām Biroja aktivitātēm, kā atbilstošas tiesību jomai "Personas tiesības uz humānu apiešanos un cieņas respektēšanu psihoneiroloģiskajās slimnīcās" tiek uzskatītas visas darbības, kas tieši ir saistītas ar šo jomu, kā arī tiesību uz informācijas pieejamību ierobežojumi, kas rada nopietnu risku pārkāpumu izdarīšanai iepriekšminētajā tiesību jomā.

TIESĪBAS UZ TAISNĪGU, ATKLĀTU UN SAVLAICĪGU TIESU

LR Satversmes 92.pants

Eiropas cilvēktiesību konvencijas 6. pants

ANO Vispārējās cilvēka tiesību deklarācijas 10., 11.pants

ANO Starptautiskā pakta par civilajām un politiskajām tiesībām 14., 15.pants

Ikviens var aizstāvēt savas tiesības un likumiskās intereses taisnīgā tiesā. Šīs tiesības ietver dažādus aspektus – tiesas taisnīguma, atklātuma, neatkarības, savlaicīguma, objektivitātes un likumības principus, tiesas sprieduma publiskošanu, nevainīguma prezumpciju un citas garantijas tiesu procesos iesaistītajām pusēm.

Ikviens uzskatāms par nevainīgu, iekams viņa vaina nav atzīta saskaņā ar likumu. Valstij jāraugās, lai nevainīguma prezumpcija tiktu ievērota gan tiesībsargājošo iestāžu darbībās, gan masu mediju un sabiedrības aktivitātēs.

Nepamatota tiesību aizskārums gadījumā ikvienam ir tiesības uz atbilstīgu atlīdzinājumu.

Ikvienam ir tiesības uz advokāta palīdzību. Valstij ir jānodrošina bezmaksas advokāts mazaizsargātajām sabiedrības grupām un jāveic iespējamie pasākumi, lai maznodrošinātas personas varētu pilnībā realizēt savas tiesības uz taisnīgu tiesu.

Tiesību uz taisnīgu tiesu nodrošinājums ir ļoti būtisks, jo tas ietekmē iespējas aizsargāt pārejās personas tiesības. Par tiesisku un demokrātisku var saukt tikai tādu valsti, kur personas var paļauties uz tiesībsargājošo iestāžu likumīgu, objektīvu un operatīvu darbību.

2000.gadā ir strauji palielinājies par šo tēmu Birojā iesniegto sūdzību skaits, it īpaši ir pieaudzis Biroja sniegto mutisko konsultāciju skaits. 1999. gadā Birojs sniedza 95, bet 2000. gadā - jau 230 konsultācijas par personas tiesībām uz taisnīgu tiesu. Gada laikā Birojs ir saņēmis 94 rakstiskus iesniegumus, no kuriem 82 Birojs beidza izskatīt ar ieteikumu – sūdzību iesniedzējiem tika sniegta informācija par spriedumu pārsūdzēšanas un tiesas sastāva nomaiņas kārtību. Atbilstoši "*Likuma par Valsts cilvēktiesību biroju*" 6.pantam, "*Birojs neizskata sūdzību, ja par tajā norādīto cilvēktiesību pārkāpumu jau ir stājies spēkā tiesas spriedums*", tāpēc sūdzību iesniedzējiem, kas Birojam sūdzas par tiesu spriedumiem – faktiski, par iespējamu tiesību uz taisnīgu tiesu pārkāpumu - tiek paskaidrota spriedumu pārsūdzēšanas kārtība un iespējas panākt veiksmīgu risinājumu likumā paredzētā kārtībā.

Tiesību uz lietas savlaicīgu izskatīšanu tiesā ir aktuāls jautājums Latvijā jau vairākus gadus. Birojs vairākkārt ir centies pievērst sabiedrības, it īpaši likumdevēju un izpildvaras uzmanību vienai no aktuālākajām cilvēktiesību problēmām Latvijā - tiesībām uz savlaicīgu krimināllietu un civillietu izskatīšanu neatkarīgā un taisnīgā tiesā. Atbilstoši Ieslodzījumu vietu pārvaldes statistikai, vairāk kā 40 % ieslodzījumā esošu personu joprojām gaida tiesas spriedumu savā lietā, lai gan Eiropas cilvēktiesību konvencijas 6. pantā ir noteikts *savlaicīgas lietas izskatīšanas* princips. Par šīs problēmas aktualitāti liecina fakts, ka arvien vairāk palielinās personu skaits, kuras iesniedz sūdzības ne tikai Birojā, bet arī citās valsts institūcijās un Eiropas Cilvēktiesību tiesā par

ieslodzījumā pavadītajiem gadiem, gaidot notiesājošu vai attaisnojošu tiesas spriedumu.

Iesniegumus, kuros apcietinātie sūdzas par lietu nesavlaicīgu izskatīšanu tiesā, Birojs atzīst par pamatotām sūdzībām par cilvēktiesību pārkāpumiem. Risinājumu šai izplatītajai un nopietnajai cilvēktiesību problēmai Birojs ir centies panākt, atkārtoti vēršoties pie augstākajām valsts amatpersonām un Saeimas Cilvēktiesību un sabiedrisko lietu komisijas. Mutiskās konsultācijās apmeklētāji pauž sašutumu par tiesnešu šķietami negodīgo rīcību iztiesājot lietas - nav ņemti vērā apsūdzēto paskaidrojumi, netiek nodrošināti tulka pakalpojumi, neiecietīga tiesnešu attieksme. Par šīm problēmām Birojs ir informējis LR Augstākās Tiesas priekšsēdētāju A.Guļānu.

2000. gadā, pieaugot iesniegumu skaitam no personām, kuras mēnešiem un pat gadiem ilgi gaida lietas izskatīšanu tiesā, Birojs ar masu mediju starpniecību turpināja meklēt risinājumus tiesu varas problēmām. Kā būtiskākos pasākumus, ko Birojs veica 2000. gadā, ir jānorāda:

- 2000. gada 1. februārī Birojs nosūtīja viedokli Saeimas Cilvēktiesību un sabiedrisko lietu komisijai, kurā norādīja, ka valsts ne tikai pārkāpj *Kriminālprocesa kodeksa* 241.pantā noteiktos lietas izskatīšanas termiņus⁷, bet tādējādi tiek arī pārkāpts lietas izskatīšanas savlaicīguma princips, kas noteikts Latvijai juridiski saistošajos starptautiskajos cilvēktiesību dokumentos;
- 2000. gada 5. jūlijā Valsts prezidentei V. Viķei-Freibergai, Ministru prezidentam A. Bērziņam, LR Tieslietu ministrei I. Labuckai, Saeimas priekšsēdētājam J. Straumem un masu mediju pārstāvjiem tika nosūtīta atklātā vēstule par civillietu un krimināllietu savlaicīgas izskatīšanas principu tiesās. Vēstulē Birojs atkārtoti izteica aicinājumu valsts varas realizētājiem veikt visus iespējamus pasākumus, lai panāktu savlaicīguma principa ievērošanu LR tiesās un pārtrauktu cilvēktiesību pārkāpumus;
- 2000. gada 11. oktobrī Biroja organizētajā Konsultatīvās padomes sēdē tika izskatīts jautājums par tiesību uz lietas savlaicīgu izskatīšanu tiesā ievērošanu. Lai rastu problēmas risinājumu, tika pieaicinātas atbildīgās amatpersonas un eksperti – LR Tieslietu ministrijas Tiesu departamenta direktore Dz. Kulla, Zvērinātu advokātu padomes priekšsēdētājs A. Niedre, Augstākās Tiesas priekšsēdētājs A. Guļāns, kā arī pārstāvji no citām organizācijām. Sēdes gaitā Konsultatīvā padome pieņēma lēmumu vēršties pie LR Ministru prezidenta ar lūgumu piešķirt papildu finansējumu tiesu darba nodrošināšanai, lai novērstu cilvēktiesību pārkāpumus tiesību uz savlaicīgu lietas izskatīšanu tiesā neievērošanā;
- 2000. gada 20. oktobrī tika nosūtīta vēstule LR Ministru prezidentam A. Bērziņam, kurā norādīts, ka “situācijā, kādā šobrīd atrodas Latvijas

⁷ LR Kriminālprocesa kodeksa 241. pantā noteikts: “Lieta jāsāk izskatīt tiesas sēdē ne vēlāk par divdesmit dienām, bet izņēmuma gadījumos- ne vēlāk par vienu mēnesi no dienas, kad lieta saņemta tiesā”.

Republikas tiesu sistēma, tiek pārkāptas cilvēka tiesības uz taisnīgu un savlaicīgu tiesu, apdraudot Latvijas valsts prestižu starptautiskā mērogā”. Vēstulē tika izteikts lūgums sniegt atbalstu vairāku jautājumu risināšanā, tajā skaitā arī papildu finansējuma piešķiršanā tiesu darba nodrošināšanai.

Ņemot vērā 2000. gada 11. novembrī saņemto atbildi no LR Tieslietu ministrijas, var secināt, ka 2001. gadā situācija ar savlaicīguma principa ievērošanu, LR tiesām izskatot civillietas un krimināllietas, varētu uzlaboties, jo ir novērojams progress telpu piešķiršanā tiesām, kā arī tika piešķirts papildu finansējums tiesnešu štata vietu skaita palielināšanai. Kā vienu no būtiskākajiem pasākumiem, kas veikts tiesu sistēmas uzlabošanā, var minēt Rīgas rajona tiesas pārcelšanu uz jaunām telpām, kas tika pārveidotas atbilstoši tiesas vajadzībām. Pēc visu remontdarbu pabeigšanas, uz šīm telpām varētu tikt pārcelta arī Rīgas pilsētas Latgales priekšpilsētas tiesa. Tomēr Birojs uzskata, ka Latvijas valdībai ir jāveic vēl daudzi pasākumi, lai tiktu ievērotas indivīda tiesības uz lietas savlaicīgu izskatīšanu taisnīgā un objektīvā tiesā un līdz ar to samazinātos no Latvijas iesniegto sūdzību skaits Eiropas Cilvēktiesību tiesā. Iespējams, ka lielāka valsts uzmanība tiesību uz taisnīgu tiesu nodrošināšanā tiks veltīta tikai tad, kad Eiropas cilvēktiesību tiesa būs pieņēmusi labvēlīgus tiesas spriedumus pirmajiem prasību iesniedzējiem no Latvijas.

TICĪBAS BRĪVĪBA

LR Satversmes 99.pants

Eiropas cilvēktiesību konvencijas 9. pants

ANO Vispārējās cilvēka tiesību deklarācijas 18.pants

ANO Starptautiskā pakta par civilajām un politiskajām tiesībām 18.pants

ANO Deklarācijas par jebkuras neiecietības un diskriminācijas, kas balstās uz reliģiju vai pārliecību, izskaušanu 1. pants

Tiesības uz domas, apziņas un reliģiskās pārliecības brīvību ietver arī "brīvību mainīt savu reliģisko pārliecību vai ticību un nodoties savai reliģijai vai ticībai kā vienatnē tā kopā ar citiem, piekopjot kultu, izpildot reliģiskas vai rituālas ceremonijas un sludinot mācību".

Nozīmīgākais normatīvais akts, kas regulē tiesības uz reliģiskās pārliecības brīvību nacionālā līmenī, ir Reliģisko organizāciju likums. Pamatojoties uz iepriekšminētā likuma 2. panta 2. daļu, tā mērķis ir "garantēt Latvijas iedzīvotājiem tiesības uz reliģijas brīvību, kas ietver tiesības brīvi noteikt savu attieksmi pret reliģiju, individuāli vai kopā ar citiem pievērsties kādai reliģijai vai nepievērsties nevienai no tām, brīvi mainīt savu reliģisko vai citu pārliecību, ievērojot spēkā esošos likumdošanas aktus". Tādējādi valstij jānodrošina šī likuma mērķa sasniegšanu, garantējot ikvienam Latvijas iedzīvotājam tiesības uz reliģijas brīvību.

2000. gadā Birojs ir saņēmis 10 rakstiskas sūdzības par iespējami nelikumīgiem ticības brīvības ierobežojumiem. 1 sūdzība ir atrisināta, 3 izbeigtas ar ieteikumu un 6 joprojām tiek izskatītas. Birojs vairākkārt ir sniedzis atzinumus reliģiskām grupām, kas Birojam ir izteikušas kritiku par kārtību, kādā to darbību regulē LR Reliģisko organizāciju likums. Neapmierinātās ir tās grupas, kurām, atbilstoši likuma kritērijiem, ik gadu ir jāveic pārreģistrācija, tās arī nevar veidot reliģisko organizāciju grupu, kas varētu sevi dēvēt par baznīcu.

Reliģisko grupu izteiktā neapmierinātība ar Reliģisko organizāciju likumu ir bijusi par pamatu vairākām Biroja gada laikā veiktajām aktivitātēm:

- 1.februārī Birojs iesniedza Saeimas Cilvēktiesību un sabiedrisko lietu komisijai priekšlikumus grozījumiem *Reliģisko organizāciju likumā*,
- 26. maijā Birojs organizēja plašu apaļā galda diskusiju, piedaloties 16 reliģisko organizāciju un grupu pārstāvjiem, par tiesībām uz domu, apziņas un reliģijas brīvību,
- 18. augustā darbu uzsāka Biroja Darba grupa reliģijas jautājumos.

Viena no Biroja izskatītajām sūdzībām, kas ir saistīta ar reliģijas brīvības īstenošanu, bija par kādas draudzes regulāri rīkotajiem, ļoti skaļajiem dievkalpojumiem, kas traucēja apkārtējo namu iedzīvotāju mieru. Pēc Biroja iniciatīvas, iejaucoties attiecīgās pašvaldības domniekiem un policistiem, šīs nekārtības tika novērsta.

Gada laikā ir turpinājušās debates par alternatīvā dienesta nepieciešamību Latvijā, un šajā saistībā viedokli atkārtoti ir nācies izteikt arī Biroja pārstāvjiem.

Savā 1. februāra iesniegumā Saeimas Cilvēktiesību un sabiedrisko lietu komisijai Birojs lūdz izskatīt tā sagatavoto *Reliģisko organizāciju likuma grozījumu* projektu. Biroja ierosinājumi ietvēra šādus priekšlikumus:

likumā piešķirt jaunajām reliģiskajām organizācijām tiesības veidot reliģiskas savienības (baznīcas), kā arī samazināt jaunajām reliģiskajām organizācijām likumā noteikto 10 gadus ilgo ikgadējo pārreģistrācijas termiņu. Saeimas komisija šos Biroja ierosinājumus noraidīja. Biroja ierosinājumu pamatā bija uzskats, ka likumā noteiktie ierobežojumi jaunajām reliģiskajām organizācijām ir nesamērīgi un tāpēc ir atceļami.

26. maijā Biroja rīkotajā apaļā galda sanāksmē par tiesībām uz domu, apziņas un reliģijas brīvību piedalījās pārstāvji no 16 reliģiskām organizācijām⁸ – ieskaitot gan tradicionālās konfesijas, gan jaunās reliģiskās organizācijas un neregistrētas reliģiskās grupas, kā arī pārstāvji no Tieslietu ministrijas un LU Teoloģijas fakultātes. Sanāksmes laikā tika debatēts par likumiem, kas regulē reliģisko grupu darbību, un reliģisko organizāciju attiecībām ar valsts institūcijām.

18. augustā tika izveidota Valsts cilvēktiesību biroja Darba grupa par apziņas un reliģijas brīvības tiesībām. Darba grupai ir konsultatīvs statuss attiecībā uz lēmumu pieņemšanu Birojā. Tās dalībnieki ir pārstāvji no Biroja, LU Teoloģijas fakultātes, LU Filozofijas un socioloģijas institūta, Kultūras ministrijas, Izglītības un zinātnes ministrijas un Bībeles biedrības. 2000. gadā notikušajās Darba grupas sēdēs tika analizēts šobrīd spēkā esošais *Reliģisko organizāciju likums*. Šis darbs tiks turpināts arī 2001.gadā, kad ar Darba grupas secinājumiem tiks iepazīstinātas reliģiskās organizācijas un Saeimas Cilvēktiesību un sabiedrisko lietu komisija.

Līdz gada beigām vēl nebija notikusi apelācijas tiesas prāva Rīgas Apgabaltiesā, kurā izskatītu kāda Latvijas pilsoņa prasību pret Militārā dienesta iesaukuma centru. Pilsonis atsakās veikt militāro dienestu reliģiskās pārliecības dēļ. Tiesas prāvu pirmās instances tiesai, kurai atzinumu 1999. gadā gatavoja arī Birojs, šis cilvēks zaudēja.

2000.gada augustā Birojs informēja Valsts Prezidentes kanceleju par alternatīvā dienesta izveidošanas nepieciešamību Latvijā – līdzīgu, alternatīvu dienestu atbalstošu viedokli, masu medijiem sniedza arī Aizsardzības ministrijas pārstāvji. Biroja pārstāvji ir uzaicināti līdzdarboties Aizsardzības ministrijas izveidotajā darba grupā, kas izstrādā *Obligātā militārā dienesta likumā* nepieciešamos labojumus alternatīvā dienesta ieviešanai. Jau 1999. gada 9. novembra Saeimas Cilvēktiesību un sabiedrisko lietu komisijas sēdē tika atbalstītas izmaiņas *Obligātā militārā dienesta likumā*, kas garantētu tiesības atteikties no militārā dienesta reliģiskās pārliecības dēļ. Ir paredzams, ka šis jautājums atkārtoti tiks

⁸ Sanāksmē piedalījās no Latvijas Dievturu sadraudzes, Latvijas Apvienotās Metodistu Baznīcas, Latvijas Kristīgās misijas, Latvijas Baptistu draudžu savienības, Septītās dienas adventistu Latvijas draudžu savienības, Septītās dienas adventistu Baltijas konferences Ūnijas, Jehovas liecinieku "Rīgas-Centra" draudzes, Kristiešu draudzes "Prieka vēsts", Rīgas Vasarsvētku draudzes "Labā Vēsts", Rīgas Grebenščikova vecticībnieku draudzes, Mesiāniskās draudzes "Ješua", Latvijas evaņģēliskās luteriskās Baznīcas konsistorijas, Pilnā Evaņģēlija kristiešu draudzes "Jaunā paaudze", Krišnas apziņas biedrības, Augsburgas ticības apliecības luterāņu draudzes, Latvijas apvienotās evaņģēliskās Dieva draudzes un rakstiski izteikuši savus priekšlikumus Latvijas Autonomā Pareizticīgo Baznīca.

debatēts Saeimas komisijās 2001. gadā, kad savus slēdzienus būs izdarījusi jau pieminētā Aizsardzības ministrijas darba grupa.

IZTEIKSMES UN VĀRDA BRĪVĪBA

LR Satversmes 9.pants

Eiropas cilvēktiesību konvencijas 10. pants

ANO Vispārējās cilvēka tiesību deklarācijas 19.pants

ANO Starptautiskā pakta par civilajām un politiskajām tiesībām 19.pants

Eiropas Cilvēktiesību Konvencijas 10. pants pasludina, ka ikvienam ir tiesības brīvi paust savus uzskatus. Šīs tiesības ietver uzskatu brīvību un tiesības netraucēti saņemt un izplatīt informāciju un idejas bez iejaukšanās no sabiedrisko institūciju puses un neatkarīgi no valstu robežām. Šīs tiesības nosaka arī LR Satversmes 100. pants, un tas ir pamats ikviena cilvēka brīvībai paust savus uzskatus, nebaudoties no ierobežošanas, sodīšanas vai vajāšanas. Vienlaikus, gan Konvencija, gan Satversmē garantētās cilvēktiesības tomēr nav absolūtas un nenožīmē visatļautību izteikumos. Valsts šīs tiesības noteiktā kārtībā un apjomā var ierobežot, jo vairāk tādēļ, ka to īstenošana ir saistīta ar noteiktiem pienākumiem un atbildību. Fundamentālākā Eiropas Cilvēktiesību tiesas atziņa, izspriežot lietas par vārda brīvību ir, ka vārda brīvība ir viens no demokrātiskas sabiedrības pamatelementiem, tā ir ļoti tālejoša un tās ierobežošana iespējama tikai galējos izņēmuma gadījumos. Būtiski, ka tā attiecināma ne tikai uz "informāciju" vai "idejām", kas tiek uztvertas labvēlīgi vai neitrāli un nav apvainojošas, bet arī uz tām, kas apvaino, šokē vai uztrauc⁹. Vienlaicīgi, ir svarīgi apzināties, ka izteiksmes un vārda brīvības realizēšana nedrīkst ierobežot citas cilvēku tiesības un brīvības, piemēram, tiesības uz privāto dzīvi, personas neaizskaramību, kā arī nedrīkst skart dažādus diskriminācijas aspektus.

2000. gada laikā Birojs nav veicis pastāvīgu un padziļinātu preses un izteiksmes brīvības situācijas analīzi Latvijā. Taču vairāki spilgti notikumi šajā gadā, kā arī vispārējās tendences sabiedrībā rosināja Biroju izvērtēt, kā vārda un izteiksmes brīvība tiek ievērota Latvijā. Ir bijuši divi gadījumi, kad masu mediju pārstāvji ir lūguši Birojam sagatavot preses brīvību skaidrojošus viedokļus konkrētām situācijām, kad pēc masu mediju publiskotās informācijas ir izteikti draudi sākt pret žurnālistiem tiesvedību vai arī tiesvedība jau ir sākta. Tāpat Birojs ir iesniedzis Saeimas Cilvēktiesību un sabiedrisko lietu komisijā viedokli par likumprojektu "Grozījumi likumā "Par presi un citiem masu informācijas līdzekļiem".

Kritēriji preses brīvības ierobežošanai: žurnāla "Kapitāls" augusta numura vāka ilustrācija un žurnālā publicētais raksts "Žīdi valda pasauli"

Žurnāla "Kapitāls" 2000.gada augusta numura vāka ilustrācija un žurnālā publicētais N. Lisovska raksts "Žīdi valda pasauli" izpelnījās tiesībsargājošo iestāžu asu reakciju - Satversmes aizsardzības birojs lūdza Prokuratūru uzsākt kriminālvajāšanu pret žurnāla galveno redaktoru Gunti Rozenbergu. Pēc žurnāla redakcijas pārstāvju lūguma, Birojs izvērtēja šo publikāciju un tai sekojošo Satversmes aizsardzības biroja un Prokuratūras reakciju, piemērojot vairākus, notikušajam atbilstošus cilvēktiesību aspektus un to mijiedarbību. Respektīvi, izvērtējot notikušo, bija jāņem vērā nosacījumi, ko ietver gan preses brīvība un tiesības paust savus uzskatus, gan rasu diskriminācijas aizliegums, personas nacionālās

⁹ Oberšliks pret Austriju, Eiropas Cilvēktiesību Tiesas spriedums, #2

jūtas un apziņa. Ļoti nozīmīga ir adekvāta valsts tiesībsargājošo iestāžu reakcija, lai maksimāli ievērotu abas šīs tiesības. Pēc veiktās izmeklēšanas Prokuratūra pieņēma lēmumu – neuzsākt kriminālvajāšanu, taču tas tika pārsūdzēts un atkārtots lēmums līdz gada beigām vēl nebija pieņemts.

Analizējot raksta saturu, Birojs secināja, ka autors ir izmantojis savas Satversmē garantētās tiesības brīvi iegūt un izplatīt informāciju un brīvi paust savus uzskatus. Gadījumā, ja kāds indivīds uzskata, ka rakstā paustie uzskati aizskar viņa cieņu vai godu, viņam ir iespēja griezties tiesā un tādā veidā aizstāvēt savas tiesības un intereses. Birojs norādīja, ka tautības apzīmējuma “žīds” lietošana publikācijā var būt mūsdienu Latvijas ebrejus aizskaroša. Lai arī vārda lietojuma izvēle rakstā tiek izskaidrota, raksta autoram un redaktoram bija jāņem vērā, ka šim apzīmējumam pašlaik Latvijā ir nievājoša pieskaņa, un reakciju jau iepriekš bija iespējams paredzēt. Birojs uzskata, ka tas ir traktējams kā žurnālista ētikas pārkāpums, un pozitīvi ir vērtējams fakts, ka žurnāla galvenais redaktors savu vainu ir atzinis un savu nostāju parādījis, atkāpjoties no amata.

Attiecībā uz vāka ilustrāciju, kas arī izraisīja Ebreju kopienas asus iebildumus, jāvērs uzmanību uz to, ka demokrātiskā sabiedrībā arī vizuālās mākslas brīvība kā viens no uzskatu paušanas veidiem tiek aizsargāta. Sabiedrībā populāru personu, atsevišķu tautību pārstāvju, politiķu un varas pārstāvju kariķēšana ir populāra visā pasaulē un nav krimināli sodāma. Pie tam vizuālās mākslas izpratne ir lielā mērā subjektīva.

Raugoties no krimināltiesiskā aspekta, lai sauktu personu pie kriminālatbildības pēc Latvijas Krimināllikuma, ir jāpastāv konkrētā nozieguma sastāva obligātajām sastāvdaļām. Viena no *LR Krimināllikuma* 78.panta¹⁰ sastāva daļām - objektīvā puse - ir *darbības, kas vērstas uz nacionālā vai rasu naida vai nesaticības izraisīšanu*, taču, kā jau minēts, šādas darbības šeit nav saskatāmas. Turklāt, lai apsūdzētu personu pēc šī panta, tikpat svarīga ir panta subjektīvā puse, kas ir *apzināti gribēts nolūks jeb mērķis* musināt uz nacionālo naidu vai aizskart nacionālo cieņu. Rakstā, kurā ir apskatīta ebreju tautas izdzīvošana un labklājības sasniegšana vairāku gadsimtu garumā, izmantojot vēsturisko argumentāciju un ekonomiskus rādītājus, kā arī autora secinājumus, nav saskatāms tautas noniecinājums vai pazemojums, tajā nav tiešas vai netiešas kūdišanas uz nacionālo naidu, vardarbību vai diskrimināciju.

Līdz ar to Birojs secināja, ka rakstā "Žīdi valda pasauli" ir saskatāmi atsevišķi nacionālo pašapziņu aizskaroši apzīmējumi, kas ir pretrunā ar žurnālista ētiku, taču kriminālvajāšanas uzsākšana pret žurnāla bijušo galveno redaktoru nebūtu nodarījumam proporcionāla reakcija, un šāda veida preses brīvības ierobežošana nav uzskatāma par nepieciešamu demokrātiskā sabiedrībā. Zināmu neizpratni izraisīja arī visas atbildības nastas uzvelšana žurnāla galvenajam redaktoram, nepieminot ne raksta,

¹⁰ "Darbības, kas vērstas uz nacionālā vai rasu naida vai nesaticības izraisīšanu"

ne ilustrācijas autorus, jo pamatprincips, kā izriet no Cilvēktiesību tiesas precedentiem, ir, ka parasti par ziņu publicēšanu atbildīgs ir autors. Žurnāla redaktors un izdevējs var būt līdzatbildīgi, bet tas izriet no viņu savstarpējām saistībām un kontroles pienākuma.

Noziedznieku un aizdomās turamo tautības pieminēšana masu mēdiju publiski izplatītajā informācijā: Latvijas televīzijas ziņu programmas 4. jūnija "Panorāmas" sižets

Līdzīgs gadījums, kas ir saistīts ar mēdiju veicinātajiem stereotipiem un rosina diskutēt par atšķirībām starp vārda brīvību, rasu naida kurināšanu un stereotipiem sabiedrībā un šo jēdzienu norobežošanu, ir LTV ziņu raidījuma "Panorāma" 2000. gada 4.jūnijā pārraidītais sižets par kādu noziedzīgu nodarījumu, kad kāda, pēc ārējām pazīmēm čigānu tautības pārstāve ir izkrāpusi ģimenes dārglietas no kādas zīlēšanas piekritis. Sižetā, stāstot par nodarījumu, tika akcentēta krāpnieces tautība un skatītāji brīdināti par čigānu hipnotizēšanas spējām un to iespējamajām sekām. Negatīvie izteikumi tika attiecināti nevis uz iespējamo noziedznieci, bet gan uz visu tautu.

Lai arī sižeta veidotāju nodoms un mērķis nav bijis kurināt naidu un nesaticību un to nevar uzskatīt par kriminālnoziedzumu, taču arī šis ir viens no gadījumiem, kas akcentē tendenci pārprast preses brīvības robežas. Šeit nozīmīgi būtu noskaidrot, vai raidījuma veidotāju mērķis - palīdzēt atklāt noziedzumu, ir samērīgs ar līdzekļiem - konkrētas tautības aizskaršanai. Respektīvi, vai ir ievērots *proporcionalitātes (samērīguma) princips*, kas paredz, ka sabiedrības iegūtajam labumam jābūt lielākam nekā indivīda tiesību ierobežojumam¹¹. Tādēļ ir nopietni jāizvērtē, vai indivīdam vai indivīdu grupai nodarītais tiesību aizskārums, nomelnojot tautu, nav lielāks nekā sabiedrības ieguvums no šāda televīzijas brīdinājuma. Ja tas tā ir, tad cilvēktiesību pārkāpuma pazīmes ir saskatāmas.

2000.gada 9.jūnijā Birojs sasauca Konsultatīvās Padomes ārkārtas sēdi, kurā tika apspriesti šī jautājuma cilvēktiesību aspekti. Televīzijas pārstāvji atvainojās par to, ka sižets aizskāris čigānu tautības pārstāvju jūtas, un atzina, ka sižetā tautība uzsvēta, lai brīdinātu sabiedrību un mazinātu noziedzumus. Viņu mērķis nekādā ziņā nav bijis nacionālā naida kurināšana, un sižets arī nav radījis šādas sekas.

Diskusijas gaitā izkristalizējās sekojoši secinājumi:

- masu mēdijiem, sagatavojot informāciju, ir maksimāli jāuzklausā abas puses, un neitrāli un toleranti šī informācija jāpasniedz sabiedrībai. Ir rūpīgāk jāattiecas pret sižeti, kas var būt kādai sabiedrības daļai godu, cieņu vai nacionālās jūtas aizskaroši;
- lai Latvijā lauztu stereotipus par čigāniem, ir vairāk jārunā par pozitīvajiem šīs tautas rīcības piemēriem un aktivitātēm - masu mēdijiem ir nozīmīga loma lauzt iesīkstējušos priekšstatus;
- sabiedrībai un īpaši žurnālistiem jāapzinās atšķirība starp vārda brīvību un naida kurināšanu un jāmāk tās norobežot;

¹¹ Keegan pret Īriju, 26.05.1994.g. spriedums

- žurnālistiem ir jāmācās pazīt mūsu sabiedrības stereotipus, lai labāk varētu izvēlēties informācijas pasniegšanas risinājumu veidus un izvairīties no stereotipa stiprināšanas.

Šajā kontekstā būtiski ir izpētīt, kāpēc ir tendence, runājot un ziņojot presē par noziegumu izdarīšanu, vienā gadījumā tautību minēt, bet citā ne. Tādējādi vienas tautības tiek diskriminētas attiecībā pret citām. Katrā tautā ir dažādi cilvēki, nepieņemami ir kāda tautas indivīda konkrētas īpašības vai sabiedrības slāņa uzvedību asociēt ar noteiktu tautību un otrādi. Tā var tikt veicināti stereotipi un neiecietība, sabiedrība netieši tiek aicināta izturēties "aizdomīgāk" pret visiem konkrētas tautības pārstāvjiem, un šāda situācija neveicina līdztiesīgu un tolerantu pamattautības un nacionālo minoritāšu līdzāspastāvēšanu.

Cits preses brīvības aspekts, taču ļoti nozīmīgs vispusīgas un objektīvas informācijas atspoguļošanai, ir **informācijas avotu aizsardzība**.

Valstij cilvēktiesību garantēšanā var būt divējāda loma - tradicionāli civilo un politisko tiesību, pie kā pieder arī vārda brīvība, aizsardzībā valstij ir pienākums neiejaukties un neierobežot cilvēka brīvības¹², piemēram - neveikt cenzūru. Bet tajā pašā laikā valstij jau augstāka cilvēktiesību aizsardzības līmeņa nodrošināšanai ir otrs pienākums - veicināt un veikt reālus pasākumus, lai tā vai cita tiesība tiktu labāk aizsargāta¹³. Informācijas avotu aizsardzība ir viens no veidiem, kā valsts ar aktīvām darbībām, piemēram, likumdošanu, veicina preses brīvību.

Eiropas Cilvēktiesību tiesa, interpretējot *Eiropas Cilvēktiesību konvencijas* 10. pantu lietā "Gudvins pret Lielbritāniju"¹⁴, atzina, ka "*žurnālistu informācijas avotu aizsardzība ir viens no preses brīvības pamatprincipiem*". Tiesa lietas spriedumā pamato šīs aizsardzības nepieciešamību, norādot, ka nepietiekamas aizsardzības gadījumā informācijas avoti atturēsies sniegt sabiedrībai interesanto informāciju, kā rezultātā var mazināties preses kā nozīmīga sabiedrisko procesu novērotāja loma, kā arī var tikt negatīvi ietekmēta masu mediju spēja sniegt sabiedrībai precīzu un uzticamu informāciju. Tādējādi informācijas avotu aizsardzībai ir jābūt garantētai nacionālajā likumdošanā, un informācijas avotu izpaušana ir pieļaujama tikai izņēmuma gadījumos sabiedrisko interešu aizsardzībai.

Lai gan Cilvēktiesību tiesa augstāk minētajā lietā nenosaka, kādas valsts institūcijas ir tiesīgas pieprasīt informācijas avota atklāšanu, tomēr, ievērojot preses brīvības maksimālas aizsardzības nepieciešamību, Birojs atbalstīja grozījumus likuma "*Par presi un citiem masu informācijas līdzekļiem*" 22.pantā, kas paredz, ka: "*Informācijas avots uzrādāms tikai pēc tiesas pieprasījuma, ja tas nepieciešams valsts drošības un taisnīguma interesēs, vai novērstu nekārtības un noziegumus.*" Ierobežojot subjektu loku, kuriem likums piešķir tiesības pieprasīt informācijas avotu atklāšanu, likumdevējs veicinātu informācijas avotu un arī preses brīvības aizsardzību.

¹² juridiskais termins angļu valodā - *negative state's obligation*

¹³ juridiskais termins angļu valodā - *positive state's obligation*

¹⁴ *Goodwin v. the United Kingdom*, 1997.g.

Žurnālistu informācijas avotu aizsardzība nav absolūta, tā var tikt ierobežota atsevišķos gadījumos, lai aizsargātu sabiedrības intereses. Pašreizējā likuma *"Par presi un citiem masu informācijas līdzekļiem"* 22. panta 2.daļa sniedz tiesai neierobežotas tiesības pieprasīt informācijas avota atklāšanu, tādēļ Birojs ierosina pārņemt Lielbritānijas pieredzi un noteikt likumā gadījumus, kādos tiesa var pieprasīt informācijas avota atklāšanu. Tādējādi tiktu noteikta robeža, cik tālu tiesu vara var iejaukties preses brīvības realizācijā.

BIEDROŠANĀS UN PULCĒŠANĀS BRĪVĪBA

LR Satversmes 102., 103.pants

Eiropas cilvēktiesību konvencijas 11. pants

ANO Vispārējās cilvēka tiesību deklarācijas 20.pants

ANO Starptautiskā pakta par civilajām un politiskajām tiesībām 21., 22.pants

LR Satversmes 102.pantā noteiktas ikviena indivīda tiesības apvienoties biedrībās, politiskās partijās un citās sabiedriskās organizācijās, savukārt Satversmes 103. pants aizsargā *“iepriekš pieteiktu miermīlīgu sapulču un gājienu, kā arī piketu brīvību.”* Šo tiesību pamatmērķis ir ikvienam piešķirtās tiesības apvienoties kopā ar citiem, lai paustu un aizsargātu kopējās intereses. Biedrošanās un pulcēšanās brīvības ir demokrātiskas sabiedrības raksturīga iezīme, kuru maksimāli jāaizsargā no valsts patvaļas, jo īpaši ja pulcēšanās un apvienošanās griba ir orientētas uz politisko sfēru. Tiesības apvienoties arodbiedrībās ir būtiska šo tiesību sastāvdaļa un aizsargā personu gan politiskajā, gan sociālajā (darba) jomā. Nacionālajā likumdošanā ir pieņemta virkne normatīvo aktu, kas regulē gan biedrošanās, gan demonstrāciju brīvību. Kā visas brīvības arī pulcēšanās un biedrošanās brīvības ir pakļautas ierobežojumiem, kas ir noteikti likumā un ir nepieciešami demokrātiskā sabiedrībā, lai aizstāvētu valsts un sabiedrisko drošību, nepieļautu nekārtības vai noziegumus, aizsargātu veselību vai morāli, respektētu citu cilvēku tiesības un brīvības. Noteikti ierobežojumi šo tiesību izmantošanā ir pieļaujami personām, kas ir bruņoto spēku, policijas vai valsts pārvaldes sastāvā.

2000. gada novembrī LR Saeimas Cilvēktiesību un sabiedrisko lietu komisijā izskatīja frakcijas “Tēvzemei un Brīvībai/LNNK” deputātu iesniegto likumprojektu *“Grozījumi likumā “Par sapulcēm, gājieniem un piketiem”*”. Tā kā iesniegtā likumprojekta normas skar pulcēšanās brīvību, Birojs veica likumprojekta analīzi atbilstoši LR Satversmei un Latvijai juridiski saistošajiem starptautiskajiem cilvēktiesību dokumentiem.

Iesniegtajā likumprojektā *“Grozījumi likumā “Par sapulcēm, gājieniem un piketiem”*” tika ietverti daži pulcēšanās brīvības ierobežojumi, uz kuriem Birojs norādīja kā uz nesamērīgiem un neatbilstošiem cilvēka pamatbrīvību standartiem. Tā piemēram, iepriekš minētais likumprojekts paredzēja piketa dalībnieku maksimālā skaita ierobežošanu līdz 50 cilvēkiem, lai gan pašreizējā likuma *“Par sapulcēm, gājieniem un piketiem”* 1. panta 4. daļā¹⁵ šis skaits nav ierobežots. Likuma *“Par sapulcēm, gājieniem un piketiem”* 14. pantā noteikta piketa pieteikumā norādāmā informācija, kura iesniedzama *“tās pilsētas vai pagasta pašvaldībai, kuras administratīvajā teritorijā ir paredzēts attiecīgais pasākums”* (Likuma 12. panta 2. daļa). Likums pieprasa piketa organizētājam pieteikumā norādīt plānoto dalībnieku skaitu, kā arī to, kāds atbalsts tiek lūgts no pašvaldības un policijas, lai sekmētu pasākuma netraucētu norisi. Tādējādi pašvaldībām tiek dota iespēja, neatkarīgi no piketa dalībnieku skaita, nodrošināt sabiedrisko kārtību un drošību. Birojs norādīja, ka piketu dalībnieku maksimālā skaita ierobežošana līdz 50 cilvēkiem nav attaisnojama demokrātiskā sabiedrībā un ir uzskatāma par pulcēšanās brīvības nepamatotu ierobežojumu.

¹⁵ “Pikets ir pasākums, kura laikā viens vai vairāki cilvēki publiskā vietā ar plakātiem, lozungiem vai transparentiem pauž kādas idejas vai viedokļus, bet kura gaitā netiek teiktas runas”

Saeimas Cilvēktiesību un sabiedrisko lietu komisija, ņemot vērā arī Biroja viedokli, noraidīja iesniegto likumprojektu "Grozījumi likumā "Par sapulcēm, gājieniem un piketiēm"" un piketu maksimālais dalībnieku skaits netiks ierobežots.

Pilsonība un tiesības uz personas tiesībsubjektības atzīšanu

LR Satversmes 101.pants

ANO Vispārējās cilvēka tiesību deklarācijas 6.pants

ANO Starptautiskā pakta par civilajām un politiskajām tiesībām 25.pants

Eiropas Cilvēktiesību Konvencijas 7.protokols

Vispārējs starptautisko cilvēktiesību princips ir, ka katram cilvēkam, lai kur viņš atrastos, ir tiesības uz viņa atzīšanu par tiesību subjektu, respektīvi, lai valstī viņam tiktu piešķirts noteikts statuss, tiesību un pienākumu kopums, saskaņā ar šo statusu personu apliecinoši dokumenti. Šis tiesību un pienākumu kopums var atšķirties atkarībā no tā, vai persona ir valsts pilsonis, pastāvīgais iedzīvotājs vai imigrants, taču ir būtiski, lai valstī pastāvētu noteikta sistēma personu legalizācijai un statusa piešķiršanai, un tas notiktu bez jebkādas diskriminācijas, ievērojot nacionālo un starptautisko tiesību normas.

Nosakot jebkuru ierobežojumu nepilsoņiem, valstij ir jāievēro nediskriminācijas princips, lai nepamatoti netiktu ierobežotas nepilsoņu tiesības. Valstij jānodrošina, lai maksimāli nebūtu atšķirības tiesībās tās pilsoņiem un patstāvīgajiem iedzīvotājiem, īpaši, sociālajā un darba jomā. Atsevišķi nepilsoņu politisko tiesību ierobežojumi, kā, piemēram, ierobežojums vēlē un tikt ievēlētam likumdevēja vai izpildvaras institūcijās, starptautiskajās cilvēktiesību normās tiek attaisnoti.

Pagājušā gadā Birojā ir saņemtas 63 sūdzības par personas tiesībsubjektības jautājumiem, no kurām 14 ir atrisinātas. Šajā kategorijā visvairāk sūdzības ir par problēmām, kas saistītas ar nepilsoņu legalizāciju Latvijā. Lai arī ir pabeigta Latvijas pastāvīgo iedzīvotāju bijušo PSRS pasu apmaiņa pret nepilsoņu pasēm un kopumā ir izdevies atrisināt nozīmīgākās problēmas, kas iepriekšējo gadu sūdzību iesniedzējiem radās, kārtojot dokumentus Pilsonības un migrācijas lietu pārvaldē (PMLP), joprojām atsevišķas sūdzības par šiem jautājumiem Birojā tiek saņemtas. Visvairāk cilvēki sūdzas par to, ka pieaugušajiem bērniem, kas pastāvīgi dzīvo Latvijā, ir administratīva un finansiāla rakstura šķēršļi noformēt uzturēšanos Latvijā saviem vientuļajiem vecākiem, kas dzīvo bijušajās PSRS republikās un vairs nav spējīgi paši par sevi rūpēties. Šajos gadījumos un arī, pieņemot lēmumus par personu izraidīšanu no valsts, ir būtiski raudzīties, lai netiktu nepamatoti ierobežotas tiesības uz ģimenes dzīvi. Saistībā ar personas juridisko statusu Birojs ir konstatējis, ka nereti tiek radīta situācija, kad persona ir spiesta pieņemt citas valsts pilsonību, nedodot šai personai nekādas izvēles iespējas, piemēram, palikt nepilsoņa statusā, vai arī ir sūdzības par gadījumiem, kad citas valsts pilsonība ir piešķirta, personai pašai par to nezinot. Ar Biroja starpniecību ir izdevies novērst virkni pārpratumus, kas pašu sūdzības iesniedzēju vai PMLP neprecizitāšu dēļ ir ieviesušās dokumentos un tādēļ ir kavējusies statusa iegūšana.

10 sūdzību izskatīšana par nepilsoņu legalizācijas kārtību tika atteikta, jo sūdzības bija nepamatotas vai arī to autori savos iesniegumos Birojam un PMLP bija norādījuši nepatiesu informāciju un uz šīs nepatiesās informācijas pamata vēlējās Latvijā saņemt nepilsoņa statusu.

2000.gadā Birojā ir arī saņemtas sūdzības par izraidīšanu no Latvijas Republikas un turēšanu Nelegālo imigrantu uzturēšanās punktā - Rīgā, Gaiziņa ielā 7. Atbilstoši Biroja statistikai, sūdzību skaitam šajā jomā ir tendence samazināties. Tas ir izskaidrojams arī ar to, ka savu darbu sekmīgi ir uzsācis Bēgļu uzturēšanās centrs Muceniekos. Taču no cilvēktiesību viedokļa ļoti negatīvi ir vērtējama situācija, ka personām nesamērīgi ilgi nenoteiktā statusā un nezinot par savu turpmāko likteni, ir jāatrodas Nelegālo imigrantu uzturēšanās punktā, jo valsts iestādes un šo personu izcelsmes valsts vēstniecības nav spējīgas īsā laikā nokārtot visus dokumentus un garantijas, kas ir saistītas ar personu atgriešanos savā valstī. Arī uzturēšanās apstākļi salīdzinājumā ar iepriekšējiem gadiem Nelegālo imigrantu uzturēšanās punktā nav uzlabojušies.

PĀRVIETOŠANĀS BRĪVĪBA

LR Satversmes 98.pants

ANO Vispārējās cilvēka tiesību deklarācijas 13.pants

ANO Starptautiskā pakta par civilajām un politiskajām tiesībām 12., 13. pants

Eiropas Cilvēktiesību Konvencijas 7.protokols

Katram, kas likumīgi atrodas kādas valsts teritorijā, šajā teritorijā ir tiesības uz pārvietošanās brīvību un brīvu dzīvesvietas izvēli. Katram cilvēkam ir tiesības atstāt jebkuru, arī savu, valsti. *LR Satversme* brīvas pārvietošanās pamatprincipus nosaka 98.pantā - "Ikvienam ir tiesības brīvi izbraukt no Latvijas. Ikviens, kam ir Latvijas pase, ārpus Latvijas atrodas valsts aizsardzībā un viņam ir tiesības brīvi atgriezties Latvijā. Latvijas pilsoni nevar izdot ārvalstīm." Tādējādi šajā Satversmes pantā ir paredzētas tiesības brīvi izbraukt un atgriezties Latvijā ne tikai LR pilsoņiem, bet arī nepilsoņiem, kuri ir saņēmuši nepilsoņa pases likumā noteiktajā kārtībā.

Kā jaunu tendenci var atzīmēt Latvijas iedzīvotāju sūdzības par ārvalstu vēstniecību pieņemtajiem lēmumiem, it sevišķi ASV un Lielbritānijas vēstniecību, atteikt izsniegt Latvijas iedzīvotājiem vīzas, to motivējot, piemēram, ar vīzas iesniedzēja sociālo vai ģimenes stāvokli. Tāpat ir saņemtas sūdzības par gadījumiem, kad cilvēki bez konkrēta pamata un paskaidrojumiem netiek ielaisti valstī uz valsts robežas vai lidostās, pasē izdarot atzīmes par aizliegumu iebraukt valstī, un nogādāti atpakaļ Latvijā, nesedzot nekādus materiālos vai morālos zaudējumus, kas tādējādi ir nodarīti.

Šo sūdzību izskatīšanu Biroja pārstāvji var beigt ar ieteikumu, jo, ja arī sūdzībā aprakstītā situācija atbilst patiesībai, to izmeklēšana un efektīva atrisināšana ietilpst tās valsts ārlietu dienestu kompetencē, kuras vēstniecība konkrētajam cilvēkam vīzu ir atteikusi.

TIESĪBAS UZ IESNIEGUMU IZSKATĪŠANU UN ATBILDES SAŅEMŠANU PĒC BŪTĪBAS NO VALSTS UN PAŠVALDĪBAS IESTĀDĒM

LR Satversmes 104.pants

ANO Vispārējās cilvēka tiesību deklarācijas 21 (2). pants

LR Satversmes 104. pants ikvienai personai garantē: "Ikvienam ir tiesības vērsties ar iesniegumu valsts vai pašvaldību iestādēs ar iesniegumiem un saņemt atbildi pēc būtības".

Attiecīgās tiesības indivīds var realizēt, iesniedzot sūdzību, iesniegumu vai priekšlikumu kādā no valsts vai pašvaldību iestādēm. Savukārt valsts un pašvaldību institūcijām iesniegumus jāizskata un jāsniedz atbildi saskaņā ar likuma *"Iesniegumu, sūdzību un priekšlikumu izskatīšanas kārtība valsts un pašvaldību institūcijās"* un Ministru kabineta izdoto *"Administratīvā procesa noteikumu"* normām un noteiktajiem termiņiem.

Likumdevējs *Administratīvo pārkāpumu kodeksa (APK) 201.46. pantā* ir paredzējis administratīvo atbildību- naudas sodu amatpersonām līdz 25 latiem- par rakstveida atbildes nesniegšanu iesnieguma, sūdzības vai priekšlikuma iesniedzējam likumā noteiktajā termiņā. Lai gan APK ir norādīta persona, kura tiesīga izskatīt lietas par attiecīgajiem pārkāpumiem un uzlikt augstāk minēto naudas sodu, tomēr praksē šī norma nav piemērojama "likuma roba" dēļ: APK kā obligātu paredz administratīvā protokola sastādīšanu, lai personu varētu saukt pie administratīvās atbildības par APK 201.46. panta pārkāpumu, tomēr likumdevējs nav pilnvarojis institūciju vai personu, kurai būtu tiesības šo protokolu sastādīt. Tādējādi jau daudzus gadus personu intereses aizstāvošā norma kaut gan ir ietverta APK, tomēr praktiski nav piemērojama.

2000. gadā Birojs saņēma 10 rakstiskas sūdzības un sniedza 160 mutiskas konsultācijas par indivīda tiesībām uz iesnieguma izskatīšanu un atbildes saņemšanu pēc būtības. No iesniegtajām sūdzībām tika atrisinātas 5, izbeigtas ar ieteikumu- 5 un atteiktas kā nepamatotas 4 (Birojam izskatīšanā bija vēl vairākas sūdzības, kas bija iesniegtas 1999. gadā).

Sūdzības tika atrisinātas, Birojam sazinoties ar institūciju, kura ilgstoši nesniedza atbildi uz personas iesniegumu. Pēc Biroja aizrādījuma attiecīgajai institūcijai, personas saņēma atbildi pēc būtības.

Sūdzībās, kuras tika izbeigtas ar ieteikumu, Birojs konstatēja, ka atbildes personas no iestādēm saņēma gan likumā noteiktajā termiņā, gan arī izskatītas pēc būtības, tomēr amatpersonu lēmums bija personām nelabvēlīgs. Personas iesniedza sūdzības Birojam ar lūgumu - grozīt amatpersonu pieņemtos lēmumus. Birojs personām norādīja lēmumu pārsūdzēšanas kārtību vai arī ieteica citu efektīvāku viņu problēmu risināšanas veidu.

Ņemot vērā Biroja pieredzi ar sūdzībām, kas saistītas ar iesniegumu neizskatīšanu likumā noteiktajā termiņā vai atbilžu nesniegšanu pēc būtības, var secināt, ka tā ir samērā nopietna problēma, turklāt par to vainīgajām amatpersonām nevar piemērot administratīvo sodu iepriekš izklāstītā iemesla dēļ. Problēmas labāks atrisinājums ir prognozējams tajos gadījumos, ja likumā noteiktajā termiņā atbildi nav sniegusi valsts

civildienesta iestāde. Civildienestā nodarbinātajiem par šo pārkāpumu var tikt piemērots disciplinārsods.

Kā pozitīvu tendenci šo problēmu risināšanā 2000. gadā Birojs vēlas atzīmēt:

- darbu pie likumprojekta *“Administratīvā procesa likums”* izstrādāšanas, likums varētu tikt pieņemts jau 2001. gadā;

- likumprojekta *“Grozījumi likumā “Par iesniegumu, sūdzību un priekšlikumu izskatīšanas kārtību valsts un pašvaldību institūcijās”*”, kas paredz personām tiesības iesniegt mutiskus iesniegumus valsts un pašvaldību iestādēs, apstiprināšanu Saeimas komisijās. Likumprojekta pieņemšana Saeimā plānota 2001.gadā.

EKONOMISKĀS, SOCIĀLĀS UN KULTŪRAS TIESĪBAS

TIESĪBAS UZ DARBU

LR Satversmes 106., 107., 108.pants

ANO Starptautiskā pakta par ekonomiskajām, sociālajām un kultūras tiesībām 6.pants

Latvijas Republika ir pievienojusies vairākiem starptautiskajiem tiesību aktiem, kas paredz cilvēka tiesības uz darbu un taisnīgiem un labvēlīgiem darba apstākļiem. Tā, piemēram, ANO Pakta par sociālajām, ekonomiskajām un kultūras tiesībām 6. pants nosaka: "Šā Pakta Dalībvalstis atzīst tiesības uz darbu, kuras ietver katra cilvēka tiesības uz to, lai viņam būtu iespēja pelnīt sev iztiku ar darbu, ko viņš brīvi izvēlas vai pieņem, un veiks attiecīgos pasākumus šo tiesību aizsardzībai." Latvija ir parakstījusi, bet, diemžēl, vēl nav ratificējusi Eiropas Sociālo hartu, kas detalizēti nosaka valstu atbildību dažādu darba tiesību nodrošināšanā.

Latvijas likumdošanā nav paredzētas absolūtas tiesības uz darbu visiem iedzīvotājiem, taču LR Satversmes 106.pants nosaka, ka ikvienam ir tiesības brīvi izvēlēties nodarbošanos un darbavietu atbilstoši savām spējām un kvalifikācijai.

LR Satversmes 107. un 108 panti, savukārt nodrošina, ka: "Piespiedu darbs ir aizliegts. Par piespiedu darbu netiek uzskatīta iesaistīšana katastrofā un to seku likvidēšanā un nodarbināšanā saskaņā ar tiesas nolēmumu. Ikvienam darbiniekam ir tiesības saņemt veiktajam darbam atbilstošu samaksu, kas nav mazāka par valsts noteikto minimumu, kā arī tiesības uz iknedēļas brīvdienām un ikgadēju apmaksātu atvaļinājumu. Strādājošajiem ir tiesības uz koplīgumu, kā arī tiesības streikot. Valsts aizsargā arodbiedrību brīvību."

Tiesību uz darbu un taisnīgiem un labvēlīgiem darba apstākļiem nodrošināšana ir viena no būtiskākajām sociālo tiesību jomā, jo darbs ir nozīmīga katra cilvēka dzīves sastāvdaļa. Šo tiesību nodrošinājuma līmenis tieši vai pastarpināti ietekmē arī citas personas tiesības un garantijas, piemēram, tiesības uz pienācīgu dzīves līmeni, ieskaitot uzturu un mājokli, tiesības uz izglītību, tiesības uz sociālo nodrošinājumu vecuma, bezdarba u.c. gadījumos utt.

Lai panāktu pēc iespējas augstāku tiesību uz darbu nodrošinājuma līmeni, valstij ir jāizstrādā un jārealizē pēc iespējas sabalansēta un konsekventa nodarbinātības politika, ar mērķi maksimāli samazināt bezdarba līmeni un garantēt cilvēkiem tiesības nopelnīt iztiku ar brīvi izvēlētas nodarbošanās palīdzību. Labvēlīgu un drošu darba apstākļu, kā arī taisnīgas darba samaksas nodrošināšana publiskajā un privātajā sektorā ir valsts uzdevums, kas tai ir jānodrošina ar efektīvu likumdošanu, sociālo politiku un pieejamu kompetento iestāžu darbību, kur indivīds var vērsties tiesību pārkāpuma gadījumā. Lai arī šo tiesību garantēšana ir lielā mērā atkarīga no valsts materiālajiem resursiem, ir būtiski, lai tiktu noteiktas prioritātes un tiktu veikti regulāri pasākumi šo mērķu sasniegšanai. Jāatzīst, ka

Latvijā nereti novērojama pasīva un nekonsekventa valsts attieksme iedzīvotāju sociālo un darba tiesību aizsardzībā.

Birojs 2000. gadā saņēmis 38 rakstiskas sūdzības par tiesību uz darbu iespējamiem pārkāpumiem, sniegtas 325 mutiskas konsultācijas. No iesniegtajām rakstiskajām sūdzībām atrisinātas 5, izbeigtas ar ieteikumu 20 un atteiktas kā nepamatotas 4. Pārsvarā tās ir darbinieku (arī potenciālo un bijušo) sūdzības par dažādiem darba likumdošanas pārkāpumiem un darba devēja patvaļu. Sūdzību iemesli piecās atrisinātajās sūdzībās ir bijuši sūdzības iesniedzēju konflikti ar darba devēju par darba līguma nosacījumu maiņu. Visvairāk Birojs ir saņēmis sūdzības par nepamatotiem atlaišanas gadījumiem, neizmaksātām darba algām un sociālo nodokli, kas skar arī citas darbinieku sociālās tiesības un garantijas. Likumā noteiktā kārtībā nepiešķirtie atvaļinājumi, darba laika pārkāpumi, neapmaksāts virsstundu darbs, neizsniegtas darba grāmatiņas, beidzot darba attiecības, kā arī cita līdzīga veida pārkāpumi un darba strīdi neietilpst tiešā Biroja kompetencē, taču šīs problēmas ir joprojām aktuālas un jāsecina, ka pašreizējā darba likumdošana un institucionālais aizsardzības mehānisms nav efektīvs pārkāpumu novēršanai. Šajā tiesību jomā lielāko mutisko konsultāciju skaitu sastāda sūdzības par likumpārkāpumiem un atšķirīgu attieksmi darba attiecībās. Diemžēl, nereti Birojs nevar sniegt reālu palīdzību, jo cilvēki, baidoties zaudēt darbu, nevēlējās rakstīt iesniegumus. Šādos gadījumos tiek sniegtas konsultācijas par darbinieku tiesībām un iespējamiem problēmu risinājumiem.

Līdztiesības nodrošināšana darba attiecībās ir nozīmīgs cilvēktiesību aspekts, kam Birojs pievērš īpašu uzmanību, izskatot sūdzības darba tiesību jomā. Diskriminācija dzimuma, vecuma, kā arī sociālā (piemēram, bijušie ieslodzītie, invalīdi) vai ģimenes stāvokļa dēļ ir aktuālākās pašreizējā Latvijas situācijā. Diemžēl jāatzīst, ka šeit Birojs saskata vairākas savstarpēji saistītas problēmas efektīvai diskriminācijas nepieļaušanai un novēršanai:

- pašreizējais Darba likumu kodekss neregulē tādas būtiskas darba attiecību stadijas kā darba sludinājumi, darba intervija, kā arī nepastāv konkrētas likuma normas attiecībā uz taisnīgu un vienlīdzīgu samaksu, pierādīšanas pienākumu, darba devēja atbildību un iespējamām sankcijām diskriminācijas gadījumā;
- vairāk izplatīta ir netiešā diskriminācija, ko cietušajam ir daudz grūtāk pierādīt;
- darbiniekiem trūkst informācijas un izpratnes par savām tiesībām, iespējamām diskriminācijas formām un aizsardzības iespējām, tādēļ daļa pārkāpumu paliek nepamanīti un netiek novērsti;
- baidoties zaudēt darba vietu, saglabāt labas attiecības ar darba devēju vai kolēģiem un tml., darbinieki neiebilst pret diskriminējošu attieksmi un neziņo par pārkāpumiem, nevēršas kompetentajās institūcijās savu tiesību aizstāvībai.

Jācer, ka jaunais Darba likuma projekts, kurš, kā plānots, stāsies spēkā no 2002.gada, atrisinās vismaz normatīva rakstura problēmas, jo šajā

likumā ir ietvertas būtiskas garantijas darbiniekiem, lai nepieļautu diskrimināciju nevienā no darba attiecību stadijām.

Ciešā saistībā ar cilvēktiesībām ir arodbiedrību brīvības nodrošināšana, taču šajā jomā būtiskas sūdzības Birojs nav saņēmis. Tomēr jāpiezīmē, ka demokrātiskā valstī arodbiedrības ir nozīmīgs sociālo tiesību aizsardzības un uzskatu paušanas līdzeklis, ko Latvijā strādājošie pilnībā neizmanto. Aktīvāka arodbiedrību dibināšana un piedalīšanās to darbībā būtu svarīga efektīva sociālā dialoga veidošanai valstī un strādājošo pārstāvībai un tiesību aizsardzībai.

TIESĪBAS UZ SOCIĀLO DROŠĪBU

LR Satversmes 109.pants

ANO Starptautiskā pakta par ekonomiskajām, sociālajām un kultūras tiesībām 9.pants

Latvijas Republikai atgūstot neatkarību, radās pārmaiņas visas sabiedrības dzīvē- politikā, ekonomikā un it īpaši sociālās nodrošināšanas sfērā. Radās sabiedrības noslāņošanās un ikdienā arvien nākas sastapties ar tādiem jēdzieniem kā bezdarbs, maznodrošinātās un mazaizsargātās personas u.t.t.. Latvijas Republika ir ratificējusi ANO Starptautisko paktu par ekonomiskajām, sociālajām un kultūras tiesībām, kurā noteikti minimālie standarti, kurus valstij jānodrošina ikvienam indivīdam sociālajā un ekonomiskajā sfērā. Satversmes 109. pants nosaka, ka ikvienam ir tiesības uz sociālo nodrošinājumu vecuma, darbaspējas, bezdarba un citos likumā noteiktajos gadījumos. Lai garantētu šo tiesību īstenošanu, tika pieņemti daudzi nacionālie normatīvie akti. Kā nozīmīgākos likumus sociālajā sfērā ir jāatzīmē "Par sociālo drošību", "Par sociālo palīdzību", "Par valsts pensijām", "Par valsts sociālo apdrošināšanu", "Par valsts un pašvaldību palīdzību dzīvokļa jautājumu risināšanā" u.c. normatīvie akti.

No saņemtajām rakstiskajām sūdzībām – kopumā 131 - lielākā daļa ir par maznodrošināto iedzīvotāju problēmām un neapmierinošu sociālo pakalpojumu apjomu. Birojs ir atrisinājis 18 no iesniegtajām sūdzībām. Par pamatotām sūdzībām var uzskatīt arī 66 iesniegumus, kuru izskatīšanu Birojs ir izbeidzis ar ieteikumiem to iesniedzējiem. Atrisinot sūdzības par pārkāpumiem tiesībās uz sociālo drošību, Birojs ir novērsis tiesību pārkāpumus, ja iedzīvotājiem ir tikuši nepamatoti atteikti pabalsti, nodokļu atvieglojumi vai sociālā palīdzība. 14 sūdzības par iespējamām tiesību uz sociālo drošību pārkāpumiem Birojs ir saņēmis no ieslodzījuma vietām.

Apkopojot informāciju par Biroja izskatītajām sūdzībām 2000.gadā, jāsecina, ka procentuāli lielākais atrisināto sūdzību skaits ir šajā tiesību jomā – tiesībās uz sociālo drošību.

Kaut arī pašvaldībām ir pienākums sniegt palīdzību personai, kura saviem spēkiem nespēj nodrošināt sevi vai pārvarēt krīzes situācijas, līdzekļu trūkuma dēļ pašvaldības ne vienmēr spēj nodrošināt visiem iedzīvotājiem nepieciešamo palīdzību. Galvenokārt palīdzība tiek sniegta tikai vistrūcīgākajām ģimenēm. Ģimenēs, kurās aug bērni un kāds no vecākiem ir bezdarbnieks, vai nepilnās ģimenēs ir ļoti zems materiālais nodrošinājums. Bet diemžēl MK "Noteikumi par trūcīgo ģimeņu sociālās palīdzības pabalstu un trūcīgo ģimeņu materiālā stāvokļa novērtēšanu" līdz pat šim laikam paredz, ka ģimene par trūcīgu tiek atzīta, ja viņu ienākumi pēdējo trīs mēnešu laikā nepārsniedz 75 % no valsts noteiktā krīzes iztikas minimuma mēnesī uz katru ģimenes locekli, t.i. 28,67 Ls. Ja šī summa tiek pārsniegta, nekāda palīdzība vai pabalsti netiek piešķirti.

Vienīgā oficiāli apstiprinātā šobrīd "nabadzības robeža" ir noteikta ar 19.04.1994 MK noteikumiem "Par izmaiņām minimālajām darba algā", kas nosaka:

- no 1994. gada 1. aprīļa krīzes iztikas minimums ir 38,23 Ls mēnesī;
- krīzes iztikas minimuma pārtikas daļa ir 22,31 Ls.

Kopš tā laika “nabadzības robeža” palikusi nemainīga, neskatoties uz inflāciju un citiem procesiem valstī. Uz 2000.gada 3.ceturksni, pēc LR Centrālās statistikas pārvaldes aprēķina, viena iedzīvotāja pilna iztikas minimuma preču un pakalpojumu groza vērtība vidēji mēnesī sastāda 84,66 Ls.

Ņemot vērā lielo starpību starp pabalstu piešķirtajām summām un iztikas minimuma statistiskajiem datiem, var secināt, ka gan valsts, gan pašvaldību sociālo pabalstu apjoms tikai daļēji risina trūkumā nonākušo iedzīvotāju problēmas un MK Noteikumos apstiprinātais krīzes iztikas minimums nav adekvāts reālajai situācijai un minimālajām cilvēka vajadzībām.

Sociālās palīdzības veidi visbiežāk tiek sniegti tikai kā pabalstu piešķiršana dzīvokļa apmaksai, pārtikas produktu un zāļu iegādei, invalīdu aprūpei mājās. Kā raksturīgu Biroja izskatītās sūdzības piemēru šajā sociālo tiesību jomā var minēt sūdzību no B. kundzes kura ir vientuļa 1.grupas invalīde. Savā pašvaldībā viņa griezās ar lūgumu saremontēt dzīvokli krāsni, jo tuvojas ziema, bet krāsns nebija lietošanas kārtībā. Pašvaldība šo lūgumu noraidīja tāpēc, ka šāds palīdzības veids maznodrošinātajiem nav paredzēts un otrkārt tika atteikts arī sociālais pabalsts, jo B. kundzes pensija ir 52 Ls un tāpēc viņa nav iekļauta trūcīgo ģimeņu sarakstā. Izskatot B. kundzes sūdzību, Birojs atbildīgajai pašvaldībai norādīja uz likumu *“Par sociālo palīdzību”*, kura 3. pants nosaka – *“personai, kura saviem spēkiem nespēj nodrošināt sevi vai pārvarēt īpašas dzīves grūtības un kura nesaņem ne no viena cita pietiekamu palīdzību, ir tiesības uz personisku un materiālu palīdzību, kas atbilst šās personas vajadzībām, dod iespēju pašpalīdzībai un veicina tās iesaistīšanos sabiedrības dzīvē.”* Pēc Biroja iejaukšanās, pašvaldība atkārtoti izskatīja B. kundzes iesniegumu un materiālā palīdzība krāsns remontam viņai tika piedāvāta.

Viens no sociālās drošības sistēmas pamatprincipiem ir individuāla pieeja, un personai ir tiesības uz tādu palīdzību, kas atbilst tās vajadzībām dodot iespēju pašpalīdzībai, kā tas noteikts likumā *“Par sociālo drošību”*. Diemžēl pie mums šie principi vēl nedarbojas un sociālā palīdzība tiek sniegta formāli, neņemot vērā katra indivīda īpašās vajadzības.

• **Ieslodzīto sociālās tiesības**

Gada laikā Birojs ir saņēmis 14 iesniegumus no apcietinātajām personām par to, ka viņiem, atrodoties apcietinājumā, nav iespējams realizēt valsts garantētās sociālās tiesības, kurām ir jābūt pieejamām arī apcietinājumā. Tie ir sociālie jautājumi, kas ir saistīti ar pensiju saņemšanu, pensiju fonda uzkrāšanu, atrodoties apcietinājumā, invaliditātes statusa noteikšanu un atjaunošanu. Izskatot saņemtās sūdzības, Birojs atzina tās par pamatotām.

Lai apzinātu pārkāpumu iemeslus un iespējamās to risināšanas variantus, Birojs 20. jūlijā sasauca sanākumi, kas bija veltīta ieslodzīto un notiesāto

sociālās drošības jautājumiem. Tajā bez Biroja darbiniekiem piedalījās pārstāvji no Pilsonības un migrācijas lietu pārvaldes, Tieslietu ministrijas, Ieslodzījuma vietu pārvaldes un Labklājības ministrijas. Biroja pārstāvis ir piedalījies Tieslietu ministrijas

2000. gadā izveidotajā darba grupā, kas izstrādā jaunu variantu instrukcijai "Par aizdomās turēto, apcietināto un notiesāto personu uzturēšanas kārtību Iekšlietu ministrijas izmeklēšanas cietumos". Tiek pievērsta īpaša uzmanība, lai jaunajā instrukcijas variantā tiktu noteikts, kā ieslodzītie var realizēt savas tiesības uz sociālo drošību. Instrukcijas galīgais variants tiks izstrādāts 2001. gadā.

Ieslodzījuma vietās nodarbināta ir tikai neliela daļa notiesāto. Līdz ar to, vairums notiesāto, kuriem nepieciešamas noformēt personu apliecinošus dokumentus, nespēj segt ar šo pasākumu īstenošanu saistītos izdevumus. Lai panāktu augstāku personu apliecinošu dokumentu noformēšanas efektivitāti, vēlams arī normatīvajos aktos noteikt, ka notiesātie ir pilnā valsts apgādībā esošas personas. Līdz ar to rastos iespēja notiesātajiem noformēt pases bez maksas. Katrā cietumā būtu nepieciešams piesaistīt darbam ar notiesātajiem inspektoru, kurš palīdzētu notiesātajiem sakārtot un saņemt dzīvei nepieciešamos dokumentus un veiktu citus resocializācijas pasākumus. Diemžēl, šāda štata vienība cietumos nav paredzēta.

Pēc atbrīvošanas no ieslodzījuma bijušie notiesātie, kuriem nav personu apliecinošu dokumentu (pasu), nevar pierakstīties dzīvesvietā, pretendēt uz valsts noteiktajām sociālajām garantijām. LR Iedzīvotāju reģistrā neiekļautie, strādājošie notiesātie, par kuriem saskaņā ar Latvijas Soduzpildes kodeksa 55. pantu, veiktas sociālās apdrošināšanas obligātās iemaksas, pēc atbrīvošanas un personas koda iegūšanas nevar saņemt bezdarbnieka pabalstu. Arī aprēķinot pensiju, netiek ņemtas vērā iemaksas, kas izdarītas pirms iekļaušanas LR Iedzīvotāju reģistrā.

Saskaņā ar "Likuma par invalīdu medicīnisko un sociālo palīdzību" un MK noteikumiem Nr.263/96 Veselības darbaspējas ekspertīzes ārstu valsts komisija pieņem izskatīšanai dokumentus invaliditātes grupas piešķiršanai tikai tad, ja personai, kuras lietu izskata, ir personu apliecinošs dokuments.

MK noteikumos "Noteikumi par medicīnisko palīdzību notiesātajiem un apcietinātajiem brīvības atņemšanas iestādēs" neparedz apcietinātajām personām, ja spriedums nav stājies likumīgā spēkā, dokumentu noformēšanu un izskatīšanu Veselības darbaspējas ekspertīzes ārstu komisijā. Ņemot vērā to, ka apcietinātās personas ilgi, pat vairākus gadus, gaida tiesu, viņiem tiek liegta invaliditātes pensija. Invaliditātes statusa termiņa pagarināšanas noformēšana ir neiespējama arī daudziem notiesātajiem – bieži šis process prasa papildu izdevumus, jo ne visus tam nepieciešamos medicīniskos izmeklējumus var veikt cietumos.

TIESĪBAS UZ MĀJOKLI

ANO Starptautiskā pakta par ekonomiskajām, sociālajām un kultūras tiesībām 11(1). pants- "Šā pakta dalībvalstis atzīst katra tiesības uz viņa un viņa ģimenes atbilstošu dzīves līmeni, ieskaitot atbilstošu uzturu, apģērbu un mājokli, un tiesības pastāvīgi uzlabot dzīves apstākļus. Dalībvalstis veiks nepieciešamos pasākumus, lai nodrošinātu šo tiesību īstenošanu(..)"

LR Satversmes cilvēktiesību katalogā šīs tiesības nav ietvertas, taču "Bērnu tiesību aizsardzības likuma" 10(3). pants paredz tiesības uz pastāvīgu dzīvesvietu vienai no neaizsargātākajām sociālajām grupām- bērniem, savukārt likuma 66(2). panta 1. punkts nosaka pašvaldības pienākumu garantēt "ikvienam pašvaldības teritorijā dzīvojošajam bērnam pajumti, siltumu, apģērbu (..)".

Jau vairākus gadus tiesības uz mājokli ir viens no aktuālākajiem jautājumiem, kas rosina daudzus cilvēkus iesniegt sūdzības vai lūgt padomu Birojam, līdz ar to var secināt, ka tā joprojām ir būtiska sociāla problēma, kas jārisina valstiskā līmenī.

2000. gadā Birojs saņēma 145 rakstiskas sūdzības (17.8% no saņemto sūdzību kopskaita) un sniedza 1122 mutiskas konsultācijas (25.8% no mutisko konsultāciju kopskaita) par indivīda tiesībām uz mājokli. No kopējā sūdzību un mutisko konsultāciju skaita var izcelt vairākas problēmu kategorijas, ar kurām Birojam visbiežāk nākas saskarties ikdienas darbā:

- 1) izlikšana no dzīvokļiem bez citas dzīvojamās platības ierādīšanas (23 rakstiskas sūdzības un sniegtas 377 mutiskas konsultācijas);
- 2) dzīvojamās platības piešķiršana (15 rakstiskas sūdzības un 185 mutiskas konsultācijas);
- 3) personu, kurām nav atzīmes pasē par dzīvesvietu, tiesības (4 rakstiskas sūdzības un 170 mutiskas konsultācijas);
- 4) citi jautājumi (piemēram, īrnieku konflikti ar dzīvojamo ēku privātīpašniekiem, komunālo maksājumu aprēķini, dzīvokļu privatizācija u.c. jautājumi)- 86 rakstiskas sūdzības un 251 mutiska konsultācija.

Sūdzību par tiesībām uz mājokli izskatīšanā Biroja kompetence ir samērā ierobežota, jo likums "Par Valsts cilvēktiesību biroju" paredz Birojam tiesības izskatīt sūdzības par cilvēktiesību pārkāpumiem, savukārt vairums iesniegto sūdzību izriet no civiltiesiskajām attiecībām starp īrnieku un izīrētāju. Tādēļ vairums rakstisko sūdzību tika izbeigts ar ieteikumu iesniedzējam, kādā veidā viņš radušos problēmu var visefektīvāk risināt.

Birojs var palīdzēt indivīdam galvenokārt gadījumos, kad personai tiek nepamatoti atteikta dzīvojamās platības piešķiršana, tomēr praksē šādi gadījumi nav pārāk bieži sastopami.

Nereti saņemtajās sūdzībās ir konstatējamas cilvēktiesību pārkāpuma pazīmes, taču to novēršanai ir pietiekama iesniedzēju iniciatīva. Tā kā personām nebija informācijas, kā radušās mājokļa problēmas risināt, iesniegumi tika adresēti Birojam.

2000. gadā Saeimā turpinājās darbs pie vairākiem likumprojektiem, kuru pieņemšana daļēji atrisinātu vairākas nopietnas problēmas, kas izriet no tiesībām uz mājokli. Kā būtiskākās izmaiņas, kas varētu stāties spēkā jau 2001. gadā, var minēt:

- 1) likumprojektu *“Grozījumi likumā “Par dzīvojamo telpu īri”*”, kuros paredzēts normatīvajā līmenī nostiprināt sociālās garantijas atsevišķām personu grupām, ar kurām tiek laužti īres līgumi bez citas dzīvojamās platības ierādīšanas. Pašreizējā likuma redakcija nenosaka izņēmumus vai personu kategorijas, kurām jāierāda cita dzīvojamā platība. Savukārt, likumprojekts izlikšanas gadījumā paredz obligātu citas dzīvojamās platības ierādīšanu ģimenēm ar nepilngadīgajiem bērniem, kā arī maznodrošinātajiem pensionāriem un invalīdiem.
- 2) likumprojektu *“Dzīvesvietas deklarācijas likums”*, ar kura stāšanos spēkā tiks atcelts viens no pēdējiem padomju laika “mantojumiem”- iedzīvotāju “pieraksta” sistēma un tiks ieviesta dzīvesvietas deklarācija . Birojs vairākkārt norādīja, ka “pieraksta” sistēma ierobežo cilvēktiesības, piemēram, tiesības brīvi izvēlēties dzīvesvietu; personām, kas zaudē atzīmi par dzīvesvietu pasē, piemēram, izlikšanas no dzīvokļa rezultātā, tiek ierobežotas tiesības uz darbu un rodas citas problēmas. Likumprojekta pieņemšana novērsīs daudzās barjeras, kas traucē personām saņemt sociālos pabalstus, sameklēt darbu un realizēt citas tiesības, tādēļ Birojs cer, ka dzīvesvietas deklarācijas sistēma tiks ieviesta jau 2001. gadā.

PERSONAS TIESĪBAS UZ ĪPAŠUMU

Šīs tiesības, kas ir ietvertas jau **Vispārējā cilvēka tiesību deklarācijā (17. pants)**, juridiski garantē **LR Satversmes 105. pants**:

*“Ikvienam ir tiesības uz īpašumu. Īpašumu nedrīkst izmantot pretēji sabiedrības interesēm. Īpašuma tiesības drīkst ierobežot vienīgi saskaņā ar likumu. Īpašuma piespiedu atsavināšana sabiedrības vajadzībām pieļaujama tikai izņēmuma gadījumos uz atsevišķa likuma pamata pret taisnīgu atlīdzību”, kā arī **Eiropas Cilvēktiesību konvencijas Pirmā protokola 1. pants**:*

“Jebkurai fiziskai vai juridiskai personai ir tiesības netraucēti izmantot īpašumu. Nevienam nedrīkst atņemt viņa īpašumu, izņemot, ja tas notiek sabiedrības interesēs un apstākļos, kas noteikti ar likumu un atbilst vispārējiem starptautisko tiesību principiem.”

Minētie nosacījumi nekādā veidā nedrīkst ierobežot valsts tiesības izdot tādus likumus, kādus tā uzskata par nepieciešamiem, lai kontrolētu īpašuma izmantošanu saskaņā ar vispārējām interesēm vai arī lai nodrošinātu nodokļu, vai arī soda naudu saņemšanu.

2000. gadā Birojs ir saņēmis 52 rakstiskas sūdzības un ir sniedzis 253 mutiskas konsultācijas par indivīda tiesībām uz īpašumu. No iesniegtajām rakstiskajām sūdzībām atrisinātas 3, izbeigtas ar ieteikumu 15 un atteiktas kā nepamatotas 20.

Vairums iesniegto sūdzību, līdzīgi kā 1999. gadā, ir par nelikumībām un netaisnībām mantotā īpašuma atgūšanas procesā. Šīs sūdzības raksturo vienojoša pazīme: sūdzību iesniedzēji personas tiesības uz īpašumu traktē daudz plašāk, nekā to dara *Satversme* un starptautiskie cilvēktiesību dokumenti. Proti, cilvēktiesību normas neietver tiesības iegūt īpašumu, bet tikai tiesības netraucēti valdīt jau esošu īpašumu. Par to var pārliecināties, iepazīstoties ar spriedumiem Eiropas Cilvēktiesību tiesas lietās, piemēram, lietā *“Markss pret Beļģiju”* (1979).

Nereti cilvēki cer saņemt Biroja palīdzību īpašuma, robežu, zemes nomas maksas un tamlīdzīgu strīdu izšķiršanā starp privātām personām. Šo lietu izskatīšana tiek atteikta, jo Birojs nav kompetents izšķirt šāda veida strīdus pēc būtības; bez tam, strīdi starp privāto tiesību subjektiem risināmi civiltiesiskā kārtībā. Cilvēktiesību instrumenti piemērojami, risinot strīdus starp indivīdu un publisko varu.

ATSEVIŠĶU SOCIĀLO GRUPU TIESĪBAS

VIENLĪDZĪBA LIKUMA UN VALSTS PRIEKŠĀ - TIESĪBAS NETIKT DISKRIMINĒTAM

LR Satversmes 91.pants

ANO Vispārējās cilvēka tiesību deklarācijas 1., 2.pants

ANO Starptautiskā pakta par civilajām un politiskajām tiesībām 2.(1.).pants

Eiropas cilvēktiesību konvencijas 14. pants

LR Satversmes 91.pants nosaka, ka visi cilvēki Latvijā ir vienlīdzīgi likuma un tiesas priekšā. Cilvēka tiesības tiek īstenotas bez jebkādas diskriminācijas.

Par diskrimināciju tiek uzskatīta atšķirīga attieksme pret personu vai personu grupu, balstoties uz tās rasi, dzimumu, vecumu, valodu, reliģisko, politisko vai citu pārliecību, nacionālo vai sociālo izcelšanos, mantisko stāvokli, dzimšanas vai citiem apstākļiem, ja šādai attieksmei nav likumīga mērķa un objektīva, demokrātiskā sabiedrībā nepieciešama pamata. Saskaņā ar ANO Starptautiskajiem paktiem un Eiropas cilvēktiesību konvenciju, kas ir saistoši arī Latvijai, dalībvalstis apņemas garantēt, lai personas tiesības tiktu realizētas bez jebkādas diskriminācijas - neatkarīgi no iepriekš minētajiem subjektīvajiem kritērijiem.

DZIMUMU LĪDZTIESĪBA

Viena no sabiedrības grupām, kam cilvēktiesību aizstāvji visā pasaulē pievērš īpašu uzmanību diskriminācijas aspektā, ir sievietes. Dzimumu nediskriminācijas un sieviešu aizsardzības pienākumus Latvija ir uzņēmusies, pievienojoties 1952.gada 20.decembra **ANO Konvencijai par sieviešu politiskajām tiesībām** un 1979.gada 18.decembra **ANO Konvencijai par jebkuras sieviešu diskriminācijas izskaušanu**, abas šīs konvencijas Latvijā ir spēkā jau kopš 1992.gada.

Birojs savā darbības laikā vairākkārt ir akcentējis dzimumu līdztiesības sakārtošanas nepieciešamību mūsu valstī. Kaut gan dzimumu līdztiesība ir garantēta valsts likumdošanā un tai saistošajos starptautiskajos līgumos, vēl 1999.gadā Birojs sadarbībā ar nevalstiskajām organizācijām izstrādāja rekomendācijas likumdošanas izmaiņām, lai daudz konsekvētāk nostiprinātu nediskriminācijas un līdztiesības principus mūsu valstī. Izstrādātie priekšlikumi galvenokārt attiecās uz sociālās palīdzības sfēru un Darba likumu kodeksa normām. Ar gandarījumu var teikt, ka šī pārskata darbības posmā vairākas no rekomendācijām ir ietvertas likumprojektos, piemēram Darba likumu kodekss ir papildināts ar normām, kas ļauj arī tēviem izmantot bērna kopšanas atvaļinājumu, tādējādi novēršot iespējamu diskrimināciju darba attiecībās. Turklāt pie Labklājības ministrijas tika nodibināta darba grupa, kura izstrādāja valsts *Dzimumu līdztiesības koncepciju*, kas paredz integrētu pieeju un nopietnu starpministriju sadarbību dzimumu līdztiesības jautājumu risināšanā.

Lai arī Latvijas likumdošanā gandrīz nepastāv dzimumu diskriminācija, formālā līdztiesība, kuru garantē Latvijas un starptautiskie normatīvie

akti, ir tikai pamats, lai veidotu patiesu dzimumu līdztiesību visās dzīves jomās. Šajā jomā it īpaši ir jāpievērš uzmanība tiesību normu iedzīvināšanai un realizācijas mehānismiem. Birojs ir konstatējis, ka Latvijā reāla dzimumu līdztiesības nodrošināšana ir viena no būtiskākajām sabiedrības problēmām.

Dzimumu līdztiesība – tā ir valsts atbildība nodrošināt abiem dzimumiem vienlīdzīgas tiesības un vienādu atbildību, nodrošināt vienādu pieeju resursiem un to izmantošanas iespējām, piešķirt sievietēm vienādu sociālo vērtību ar vīriešiem, panākt, ka abu dzimumu problēmas tiek uztvertas kā līdzvērtīgas, un nevis veicināt sabiedrībā uzskatu, ka līdztiesība ir kāda starptautisku organizāciju izdomāta prasība uztvert vīriešus un sievietes kā vienādas būtnes.

Birojs vēlas norādīt uz pašreizējā laika posmā faktiski eksistējošām sieviešu diskriminācijas tendencēm mūsu sabiedrībā. Tās visvairāk ir saistītas ar to, ka lomas darba tirgū, politikā, ģimenē un citur sabiedrībā nosaka nevis objektīvie faktori, piemēram, kvalifikācija, zināšanu līmenis, spējas, efektivitāte, bet tradicionālie priekšstati par dzimumiem, kas vairs nav aktuāli mūsdienu sabiedrībai. Šo stereotipu izteiktas negatīvās sekas var izpausties kā cilvēktiesību un likumu pārkāpumi, un tāpēc šim jautājumam jāpievērš uzmanība.

- **Sieviešu diskriminācijas tendences politiskajā pārstāvniecībā un līdzdalībā**

Formālu šķēršļu sieviešu politiskajai pārstāvniecībai Latvijā nav. Tomēr politika ir viena no jomām, kur dzimumu līdztiesības princips realitātē netiek ievērots. Kopš neatkarības atgūšanas Latvijas Saeimas deputātu vidū nepastāv dzimumu līdzsvars. Arī Ministru kabinetā pastāvīgi ir izteikta dzimumu disproporcija. Savukārt ierēdniecībā, kur kopumā sieviešu ir vairāk nekā vīriešu, augstāka līmeņa lēmumu pieņemšanas amatos biežāk ir vīrieši, bet sievietēm biežāk tiek atvēlēta vietnieču, lēmumu izpildītāju lomas. Lai gan vietējās pašvaldībās sieviešu pārstāvība ir nedaudz sabalansētāka, tomēr arī šajā līmenī dzimumu pārstāvniecība nav līdzsvarota.

Latvijā, nenodrošinot proporcionālu sieviešu pārstāvniecību, atsevišķās sfērās var tikt pieņemti attīstību kavējoši lēmumi, kā arī netiek veicināta uzticēšanās valsts pārvaldei un tās pieņemto lēmumu piemērotībai. Ir atzīts, ka vīriešiem valdībā nav pietiekamas izpratnes par mājāsaimniecības un ģimenes vajadzībām un to saistību ar ekonomiku. Līdz ar to var pieņemt, ka valstiskajā līmenī realizētā ģimenes politika, veselības aprūpes sistēma un izglītības sistēma nav pietiekami efektīva.

- **Sieviešu ekonomiskās diskriminācijas aspekti**

Ekonomiskā sieviešu diskriminācija sabiedrībā izpaužas netiešā, pastarpinātā veidā, kas visvairāk redzama:

- 1) darba tirgus dzimumu segregācijā–sieviešu nodarbinātībā tā saucamajās “sieviešu nozarēs” – izglītībā, kultūrā, veselības aprūpē/medicīnā, sociālajā aprūpē;

Šajās nozarēs vidējais atalgojums, kā arī izaugsmes iespējas, ir mazākas nekā nozarēs, kurās dominē vīrieši.

2) sieviešu – darba meklētāju, papildu novērtēšanā, kas neattiecas uz profesionālo jomu; *Piesakoties darbā, sievietes biežāk nekā vīrieši tiek pakļautas diskriminējošiem kritērijiem, piemēram, vecuma, ģimenes statusa vai izskata kritērijiem.*

3) nevienlīdzīgi sadalītos pienākumos starp dzimumiem;

Statistikas dati liecina, ka lielākā daļa sieviešu izvēlas strādāt valsts vai pašvaldību uzņēmumos, kuros ir noteiktas sociālas garantijas, lai arī mazāks atalgojums, jo sievietēm ir visbiežāk jā rūpējas par bērniem, jādoma par sociālajām garantijām ģimenei, tātad ģimenes pienākumu dēļ sievietēm ir mazākas iespējas piekļūt jomām, kur darbs tiek labāk apmaksāts.

4) faktā, ka Latvijā nav Valsts demogrāfiskās politikas.

Aprēķinot nabadzības risku dažādām iedzīvotāju sociāldemogrāfiskajām grupām, ir secināts, ka Latvijā nabadzībai ir izteikta dzimumu dimensija. Palielinoties ģimenes locekļu skaitam, paaugstinās nabadzības risks sievietēm. Sievietes, kurām ir bērni, ir nabadzīgākas par sievietēm, kurām nav bērnu. No tā var secināt, ka sievietēm, uzņemoties bērnu aprūpes pienākumus, tiek ierobežotas viņu ekonomiskās iespējas. Nepilnās ģimenes, kurās ir nepilngadīgi bērni un sieviete ir ģimenes galva, ir pakļautas vislielākajam nabadzības riskam: bērna(-u) tēvs bieži vien nemaksā alimentus bērna uzturēšanai, kaut arī par to ir bijis tiesas spriedums. Tiesībsargājošās iestādes ir nespēcīgas panākt, lai tiesas spriedums tiktu īstenots, tādējādi valsts vairo sabiedrībā tiesisko nihilismu un faktiski diskriminē ne tikai sievietes, bet arī bērna tiesības.

• Vardarbība ģimenē- viena no izplatītākajām sieviešu diskriminācijas tendencēm privātās dzīves sfērā

Vardarbības izplatība Latvijā ir cieši saistīta ar pieņemtām dzimumu lomām sabiedrībā.

Lai gan abi dzimumi cieš no vardarbības, cēloņi, konkrētās izpausmes, paš aizsardzības iespējas un sekas pārsvarā sievietēm un vīriešiem ir atšķirīgas, un reāli atšķirīga ir arī valsts atbildība pret sievietēm vardarbības novēršanā. Šādi atšķirībai ir skaidrojums – vīrieši pārsvarā cieš no vardarbības uz ielas, no svešiniekiem, bet sievietes visvairāk ir vardarbības upuri tieši savā ģimenē.

Lai gan likumdošanā ir noteikta kriminālatbildība par fizisko vardarbību, Latvijā tiesībsargājošās institūcijas nepievērš pienācīgu uzmanību fiziskās vardarbības izpausmēm ģimenē, kad sievietei nodarītie miesas bojājumi nav kvalificējami kā smagi vai vismaz vidēji smagi. Turklāt likumdošanā vispār nav minēta psiholoģiskā vardarbība ne darba vietā, ne mājās, kā arī nav izstrādāts tās novēršanas mehānisms.

Šie aspekti tikai vairo sieviešu neuzticību un nevēlēšanos ziņot par notikušajiem vardarbības gadījumiem tiesībsargājošajām institūcijām. Nereti ir arī gadījumi, kad sievietes – ilgstoši vardarbības upuri, nesagaidījušas tiesībsargājošo institūciju adekvātu rīcību, pat ir spiestas izmantot tādus sabiedrībai bīstamus risinājumus kā varmākas slepkavība vai smagu miesas bojājumu nodarīšana.

Pēdējos gados ir bijuši vairāki mēģinājumi izglītot sabiedrību par vardarbības fenomenu, kā arī apkopot statistiku un veikt aprēķinus par reālo vardarbības apjomu. Tomēr bez valsts atbalsta un nopietnām izmaiņām *Krimināllikumā*, kā arī bez policijas darbinieku attieksmes maiņas pret vardarbību ģimenē, neuztverot to tikai kā ģimenes strīdu, bet gan kā kriminālnoziedzumu, reālu skaitlisku priekšstatu par šīs problēmas apjomiem Latvijā ir neiespējami iegūt. Lai arī Birojam nav iespaidīgs sūdzību skaits par sievietes bezpalīdzību vardarbības gadījumos ģimenē, tomēr pat dažas atsevišķas sūdzības vai arī presē izskanējuši traģiski notikumi par savlaicīgi nerisinātiem vardarbības gadījumiem, liek uzskatīt, ka sievietes diskriminācija drošības jomā pastāv kā reāla Latvijas problēma.

BĒRNU TIESĪBAS

ANO Starptautiskā pakta par civilajām un politiskajām tiesībām 24.pants 1989. gada 20. novembra ANO Bērnu tiesību konvencijas, kura Latvijā stājās spēkā 1992.gadā, preambulā noteikts, ka bērnam ir tiesības uz īpašu gādību un palīdzību, līdz ar to viens no Biroja pamatuzdevumiem ir bērnu tiesību aizsardzība, saskaņā ar ANO konvencijām un citiem starptautiskajiem tiesību aktiem

Bērnu tiesības, brīvības, kā arī citu personu tiesības, pienākumi un atbildība to nodrošināšanā Latvijā ir atsevišķi reglamentēti LR "Bērnu tiesību aizsardzības likumā", kas pieņemts 1998.gadā. Bērnam kā fiziski un intelektuāli nenobriedušai personai ir vajadzīga īpaša aizsardzība un gādība; likums nosaka, ka tiesiskajās attiecībās, kas skar bērnu, bērna tiesības ir prioritāras. Par bērnu tiek uzskatīta persona, kas nav sasniegusi 18 gadu vecumu.

2000. gadā Biroja pastāvīgā uzmanības lokā bija bērni mācību un audzināšanas iestādēs, īpaši bērnu namos un internātskolās. Situācija šajās iestādēs tika analizēta arī pēc to apmeklējuma. Bērnu sadzīves apstākļi, piemēram, internātskolās, kur istabās vienlaicīgi dzīvo 10-24 bērni; pastāvīgā izolētība no ģimenes un sabiedrības; bērnu neinformētība par savām tiesībām un pienākumiem - tie ir tikai daži no minētajiem cēloņiem, kuri izraisa vardarbības gadījumus. Birojs konstatēja, ka bērni krīzes situācijās nezina, kur meklēt palīdzību, kā arī mācību un audzināšanas iestāžu personāls nedarbojas kā vienota komanda, lai laicīgi novērstu vardarbības cēloņus.

2000. gada decembra sākumā masu mediju un tiesībsargājošo institūciju uzmanības centrā atradās Krāslavas rajona Aleksandrovas speciālā internātskola, kur iezīmējās vairākas savstarpēji saistītas problēmas – pirmkārt, vardarbība audzēkņu starpā.

13. decembrī internātskolu apmeklēja arī Biroja pārstāvji un konstatēja, ka līdzās izplatītajai vardarbībai nopietna problēma arī ir skolēnu ievietošana šajā skolā bez atbilstoša pedagoģiski medicīniskās komisijas slēdziena. Internātskola ir domāta bērniem ar garīgās attīstības traucējumiem, taču skolā atradās arī tādi bērni, kuriem vajadzēja mācīties tur tikai neilgu laiku un to veselības stāvoklis, antisociālā uzvedība neatbilda skolas profilam. Tomēr turpmāk netika veikta atkārtota medicīniski pedagoģiskās komisijas apskate, līdz ar to bērni skolā ar speciālām vajadzībām atradās bez pamatojuma un, ņemot vērā audzēkņu atšķirīgo uzvedību un attīstības līmeni, skolā samilza pretrunas gan audzēkņu starpā, gan audzēkņu un pedagogu starpā. Skolas vadība nebija spējīga šos konfliktus novērst. Lai nerastos tādas situācijas, valstiskā līmenī ir jānosaka, kas veic patstāvīgu uzraudzību par Valsts pedagoģiski medicīniskās komisijas lēmumiem.

Birojs konstatēja, ka šajā skolā skolotāji vardarbības gadījumos bieži informēja direktoru, bet tālāk nesevoja nekāda rīcība. Svarīgi apzināties skolotāja tiesības un atbildību un savlaicīgi informēt tiesību aizsardzības institūcijas par vardarbības gadījumiem mācību un audzināšanas iestādēs.

2000. gadā darbu turpināja Biroja konsultatīvās padomes Bērnu tiesību aizsardzības darba grupa. Tā tika izveidota 1999. gada jūlijā Latvijas bērnu adopcijas problēmu pētīšanai. Grupas izveidošanas iemesls bija pārbaudīt 1999.gada vasarā presē vairākkārtīgi publicētās ziņas par iespējami nelikumīgu bērnu adopciju uz ārzemēm, kā arī triju Latvijas bērnu namu audzēkņu seksuālu izmantošanu uzturēšanās laikā Francijā. 23. martā Darba grupa iesniedza gala ziņojumu Konsultatīvajai padomei. Savos gala secinājumos Darba grupa atzīst, ka publiskotā informācija un apgalvojumi par rupjiem bērnu tiesību pārkāpumiem Latvijas bērnu adopcijā uz ārzemēm un organizētos bērnu namu bērnu braucienos uz ārzemēm ir nepatiesi.

ANO Bērnu tiesību konvencijā ir noteikts, ka starpvalstu adopcija ir alternatīvs bērna aprūpes pasākums tajos gadījumos, kad bērna izcelsmes valstī viņu nevar nodot audzināšanā vai adoptēt ģimenē, vai nav iespējams bērnu jebkurā pienācīgā veidā aprūpēt.

Bērnu adopcija uz ārvalstīm sākās 90. gadu sākumā un procentuāli uz ārzemēm adoptēto bērnu skaits no kopējā adoptēto bērnu skaita ir pieaudzis no 7% 1993. līdz 50% 1996. gadā. Aptuveni tāds tas arī ir saglabājies līdz 2000. gadam. Lai iegūtu konkrētus faktus par iespējamām nelikumībām un bērnu tiesību pārkāpumiem, Darba grupa tikās ar amatpersonām, kas ir saistītas ar bērnu tiesību aizsardzību, adopciju un aizbildniecību. Uz darba grupas sēdi tika uzaicināti arī presē publicēto apsūdzējo apgalvojumu autori. Kopš 1993. gada bērnu adopcija tiek apstiprināta tiesā civilprocesuālajā kārtībā. Neviens tiesas spriedums, ar kuru tikusi apstiprināta bērna adopcija uz ārvalstīm, nav ticis atcelts. Lai noskaidrotu, vai bērnu adopcija uz ārzemēm notikusi atbilstoši Latvijas likumiem, pilsētu un rajonu prokurori veica uz ārvalstīm adoptēto bērnu adopcijas lietu no 1996. līdz 1999. gadam pārbaudi. Tās laikā nekādi likumpārkāpumi netika atklāti. Balstoties uz Ģenerālprokuratūras un Interpola veikto pārbaudi, Darba grupa konstatēja, ka 2000.gada vasarā presē publicētā informācija par konkrēto Latvijas bērnu nelikumīgu izvešanu uz ārzemēm, kā arī par bērnu adopciju uz ārzemēm, nolūkā veikt iekšējo orgānu transplantācijas un iesaistīt bērnus pornobiznesā, ir nepatiesa.

Sakarā ar triju Latvijas bērnu namu audzēkņu uzturēšanos Francijā 1999. gada vasarā, Darba grupa noskaidroja, ka bērnu izbraukšana uz Franciju kārtota atbilstoši Latvijas likumiem. Netika iegūti nekādi pierādījumi publiskotajai informācijai par veselības un morāles apdraudējumu Latvijas bērniem uzturoties atsevišķās viesģimenēs Francijā.

ETNISKO GRUPU TIESĪBAS

LR Satversmes 114.pants

ANO Starptautiskā pakta par civilajām un politiskajām tiesībām 27.pants

Personām, kas pieder pie etniskajām, reliģiskajām vai valodas minoritātēm, valsts nedrīkst atņemt tiesības kopā ar citiem tās pašas grupas locekļiem baudīt savu kultūru, piekopt un praktizēt savu reliģiju, kā arī lietot dzimto valodu. LR Satversme personām, kas pieder pie mazākumtautībām paredz tiesības saglabāt un attīstīt savu valodu, etnisko un kultūras savdabību.

Valsts valodas jautājums skar kā etnisko minoritāšu tiesības, tas ir arī saistīts ar ikvienai personai piemītošo vārda, uzskatu un izteiksmes brīvību, kas ir paredzēta gan

LR Satversmes 100.pantā, gan 1966.gada ANO Starptautiskā Pakta par pilsoniskajām un politiskajām tiesībām 19.panta 2.daļā, gan 1950.gada Eiropas Cilvēktiesību konvencijas 10.pantā. Individīda izvēle lietot valodu, lai realizētu savas izteiksmes brīvību, ir šīs brīvības neatņemamā sastāvdaļa, jo vārda brīvība paredz ne vien saziņas satura aizsardzību, bet aizsargā arī saziņas līdzekli, t.i., valodu.

Valsts valodas jomā kā būtiskāko šajā gadā Birojs vērtē **Ministru kabineta noteikumu izstrādāšanu, pamatojoties uz Valsts Valodas likumu** (turpmāk – Noteikumi), kas tika pieņemti Ministru kabinetā 2000.gada 22.augustā.

Noteikumu izstrādes gaitā Birojam bija iespēja piedalīties diskusijās par Noteikumu saturu ar Valsts Valodas centra, Ārlietu ministrijas un Tieslietu ministrijas speciālistiem un izteikt savus konkrētos priekšlikumus par atsevišķiem Noteikumu projektiem.

Birojs vērsa speciālistu un sabiedrības uzmanību uz būtiskākajām problēmām un atsevišķām Noteikumu normām, kur ir saskatāmas pretrunas un būtu nepieciešami labojumi indivīdu tiesību efektīvākai nodrošināšanai, kā arī kur varētu rasties neskaidrības likuma piemērošanā.

Viena no problēmām, ko Birojs saskatīja, ir Noteikumu mēģinājums reglamentēt un noteikt ierobežojumus privātajā sfērā.

Privātais sektors ir būtiska joma, kurā aizsargājamas pamatbrīvības un kurā jāgarantē vislielākā aizsardzība pret valsts iejaukšanos. Valodas lietošanas reglamentācija privātā sfērā neapšaubāmi skar indivīdu tiesības uz privāto dzīvi, kultūras tiesības un izteiksmes brīvību.

Vārdu, uzvārdu rakstība un lietojums

Vislielākie iebildumi Birojam radās saistībā ar *Vārdu un uzvārdu rakstības un identifikācijas noteikumiem*. Šie jautājumi būtiski skar gan cilvēktiesību sfēru, gan starptautiskās privāttiesības.

Saskaņā ar Eiropas Padomes 10.11.1994.g. *Vispārējās Mazākumtautību aizsardzības konvencijas*, ko Latvija ir parakstījusi, tātad apņēmusies ieviest šīs konvencijas standartus savā likumdošanā un praksē, lai nākotnē to atzītu par juridiski saistošu (ratificētu), 11.1.pantu, *Puses apņemas atzīt, ka jebkurai personai, kura pieder pie mazākumtautības, ir tiesības izmantot savu uzvārdu (dzimtas vārdu) un vārdu mazākumtautības valodā, kā arī tiesības uz tā oficiālu atzīšanu saskaņā ar juridisko sistēmu nosacījumiem.*

LR Satversmes 96.pants, kā arī Eiropas Cilvēktiesību konvencijas 8.pants nosaka, ka ikvienam ir tiesības uz privātās un ģimenes dzīves, dzīvokļa un korespondences neaizskaramību.

Vārda un uzvārda pārveidošana viennozīmīgi skar personas privāto dzīvi, tās nacionālo identitāti, kultūras izteiksmes brīvību. Kā vienīgais kritērijs šo tiesību ierobežojumam var būt "likumīgās sabiedrības intereses", kas ir plaši tulkojams jēdziens, taču, lai indivīda un sabiedrības intereses līdzsvarotu, noteikti jāvadās no proporcionalitātes (samērīguma) principa, kas paredz, ka sabiedrības iegūtajam labumam jābūt lielākam nekā indivīda tiesību ierobežojumam. Šajā gadījumā indivīdam nodarītais tiesību aizskārums, pārveidojot tā vārdu, noteikti ir lielāks nekā sabiedrības ieguvums no tā, ka personvārdi ir pārveidoti latviešu valodā, un līdz ar to nav attaisnojams.

Birojs neapšaubā, ka ir vajadzīga personvārdu transliterācija latviešu alfabēta rakstībā, kas tiek praktizēta arī citās valstīs, taču vārda vai uzvārda transformēšana, tā pārveidošana, bieži vien iegūstot pilnīgi citādu tā nozīmi, izrunu un rakstību nebūtu pieļaujama.

2) Otra būtiska problēma šeit izriet no privāttiesību jomas. Atšķirīga personvārdu ierakstīšana dažādos dokumentos var radīt problēmas īpašuma un mantojuma lietās un apgrūtināt privātpersonu, liekot tai meklēt pierādījumus savai identitātei. Noteikti ir jāreķinās arī ar starptautisko aspektu, piemēram, ja LR pilsoņa un ārvalstnieka ģimenē Latvijā piedzimst bērns un viņam tiek izsniegts dzimšanas dokuments ar latviešu valodas pareizrakstībai atbilstošu vārda un uzvārda ierakstu, kas var atšķirties no viņa vecāku uzvārda rakstības, tad pārceļoties uz dzīvi citā valstī šai ģimenei var rasties problēmas ar saiknes pierādīšanu starp bērnu un kādu no vecākiem, kā arī ar citu bērna personu apliecinošu dokumentu noformēšanu.

3) Birojs uzskata, ka Noteikumu 3.3.punkta prasība obligāti lietot atbilstošu vārda galotni vīriešu vai sieviešu dzimtē atbilstoši personas dzimumam nav samērīga. Vairākās latviešu un citu tautu uzvārdu oriģinālformās vēsturiski ir saglabājusies tendence rakstīt uzvārdu abās dzimtēs vienā formā. Birojs regulāri saņem personu iesniegumus par viņu cilvēktiesību pārkāpumiem šādi transformējot uzvārdus, piemēram, par igauņu izcelsmes uzvārda *Tint* pārveidošanu sieviešu dzimtē *Tinte* vai par tipisku vīriešu dzimtes uzvārdu, piemēram, *Akmens* pārveidošanu sieviešu dzimtē *Akmene*, vai arī tradicionāli vairākās paaudzēs vienā formā lietotu dzimtas uzvārdu mākslīgu pārveidi, piemēram, *Bernis* - *Berne*. Visvairāk šī uzvārdu mākslīgā maiņa ir attiecināma uz uzvārdiem sieviešu dzimtē, ko var uzskatīt par dzimumu diskrimināciju, jo prasība, piemēram, uzvārdam *Egle* pievienot vīriešu dzimtes galotni *Eglis* nepastāv.

Birojs vērs uzmanību, ka valstij šajā jomā nebūtu tik strikti jāiejaucas, jo nav saskatāms sabiedrības likumīgo interešu šajā personas tiesību ierobežojumā. Indivīdam būtu jāatstāj iespējas saglabāt savu uzvārdu atbilstoši dzimtas tradīcijām, ja viņš to vēlas. Konsultējoties ar valodniekiem, noskaidrots, ka uzvārdu pārveidošana atbilstoši dzimtēm radusies Padomju laikā un nav spēcīgas argumentācijas, kādēļ būtu strikti pie tās jāturas.

Valoda ir sfēra, kas nepārtraukti attīstās un nenovēršami tas notiek, ietekmējoties arī no pasaules tendencēm un globalizācijas procesiem. Pilnībā atbalstot latviešu valodas saglabāšanas, aizsardzības un attīstības mērķi, tomēr gribētos, lai valodnieku pieeja kļūtu elastīgāka un indivīda tiesību aspekts tiktu izvirzīts kā prioritāte pieņemot normas saistībā ar vienu no visprivātākajām sfērām – personvārdiem.

Jāatzīst, ka Noteikumu sastādītāji daļēji ņēma vērā Biroja argumentāciju un ieteikumus un tika rasts zināms kompromiss, nosakot iespēju ierakstīt vēsturisko uzvārda formu speciāli tam atvēlētā pases lappusē, tomēr Birojs uzskata, ka joprojām pastāv indivīdiem radītās problēmas, kā arī pretrunas ar cilvēktiesību normām. To apliecina arī Birojā saņemtās sūdzības, kurās norādīts, ka, piemērojot jaunus noteikumus, mainot pasi vai pierēģistrējot jaunu ģimenes locekli, indivīdiem ir jāsamierinās ar uzvārda pārveidošanu.

Dokumentu iesniegšana valsts un pašvaldību iestādēs

Birojs norādīja, ka ne mazums problēmu varētu rasties *Valsts Valodas likuma* 10.panta, kurš paredz, ka *ikviena iestāde, organizācija vai uzņēmums (uzņēmējsabiedrība) nodrošina valsts valodā noformēta dokumenta pieņemšanu un izskatīšanu, realizācijā. Noteikumi par dokumentu tulkojumu apliecināšanas kārtību valsts valodā* tikai daļēji atvieglo sarežģīto tulkojumu apliecināšanas procedūru. Arī šeit ir ļoti būtisks materiālais aspekts, jo ne likumā, ne Noteikumos nekādi atvieglojumi saistībā ar tulkojumiem vai notariāliem apliecinājumiem netiek paredzēti. Būtībā šīs normas mazina valsts un pašvaldību iestāžu pieejamību indivīdiem Latvijā pašreizējā situācijā, kas uzskatāms par būtisku tiesību ierobežojumu. Tas rada arī pretrunu ar LR Satversmes 104.pantu, kas paredz *ikvienam tiesības vērsties valsts vai pašvaldību iestādēs ar iesniegumiem un saņemt atbildi pēc būtības.*

Pēc šo normu stāšanās spēkā Birojā ir saņemtas vairākas rakstiskas un mutiskas sūdzības par to, ka personu iesniegumi svešvalodās netiek izskatīti un līdz ar to personām nav iespēju aizstāvēt savas tiesības vai iegūt informāciju valsts un pašvaldību iestādēs. Birojā skaidrojumus šajā jautājumā ir lūguši arī vairāku valsts institūciju pārstāvji, uzskatot, to par informācijas pieprasītāju tiesību ierobežojumiem. Tiesības saņemt informāciju pilnībā tiek liegtas latviski nerunājošām personām, kas atrodas ieslodzījuma vietās, jo nav materiālu iespēju tos iztulkot. Reālajā situācijā, kad liela daļa iedzīvotāju tomēr nepārvalda valsts valodu un nav spējīgi apmaksāt privātus tulkojumus būtu ieteicams valstij pašai izveidot tulkus institūciju, kas nodarbotos ar tulkojumiem šādām vajadzībām. Tādējādi par šiem pakalpojumiem varētu ieviest vienotas taksas, kā arī atlaides maznodrošinātām personām.

Nepieciešamā valsts valodas zināšanu apjoma noteikšana

Saistībā ar *Noteikumiem par profesionālo amata pienākumu veikšanai nepieciešamo valsts valodas zināšanu apjomu un valsts valodas prasmes pārbaudes kārtību*, kā arī šo noteikumu 1. Pielikumu *Valsts valodas prasmes līmeņu pakāpju noteikšana atbilstoši amatam un profesijai*

specifikai Birojs norādīja, ka valsts ar šiem normatīvajiem aktiem pārlietu iejaucas privātajā sfērā, mēģinot regulēt un izvirzīt nepieciešamās prasības darbiniekiem.

Pēc Biroja uzskata, atbildība, kas ar šiem noteikumiem tiek uzlikta darba devējam, ir nesamērīgi liela. Noteikumi paredz, ka darba devējam savā institūcijā ir pienākums *noteikt profesionālo un amata pienākumu veikšanai nepieciešamo valsts valodas prasmes līmeņa pakāpi* (6.punkts), kā arī, ka viņam tiek noteikta administratīvā atbildība *par valsts valodas lietošanu atbilstoši šajos noteikumos izvirzītajām prasībām* (8.punkts). Lai prasītu šādu atbildību no darba devēja privātajā sfērā, un nepieļautu sodīšanu uz subjektīviem pamatiem, Birojs ieteica izstrādāt kritērijus (līdzīgi 1. pielikumam), ko privātais darba devējs varētu ņemt vērā, prasot attiecīga līmeņa valodas zināšanas no saviem darbiniekiem.

Pāreja uz sešu pakāpju valsts valodas zināšanu apjoma noteikšanu ir atbalstāma, jo tas ļauj pilnīgāk novērtēt zināšanas un ātrāk pretendēt uz pakāpes paaugstināšanu, pilnveidojot valodu. Tomēr Biroja ieteikums ir iespēju robežās nosaukt nevis konkrētas profesijas, kurās nepieciešama attiecīgā valodas zināšanu pakāpe, bet gan regulēt to, ņemot vērā darbības jomu, amata līmeni, saistību ar publisko sfēru un sabiedrības likumīgajām interesēm.

Pēc EDSO ekspertu un Biroja norādījumiem tika nolemts izstrādāt atsevišķu sarakstu, kas noteiktu valodas prasmes pakāpes tieši privātajā jomā strādājošajiem. Arī Biroja pārstāvis piedalījās darba grupā, kas izstrādāja šī normatīvā akta projektu.

Saraksta veidošanas laikā uzsvars tika likts uz privātās jomas darbinieku valodas brīvību un sabiedrības likumīgo interešu sabalansēšanu. Tika paredzēts, ka *privāto iestāžu, organizāciju un uzņēmumu (uzņēmējsabiedrību) darbiniekiem, kuri savā darbā tieši saskaras ar patērētājiem, jānodrošina patērētājiem iespēja saņemt vispusīgu un pilnīgu informāciju par precī vai pakalpojumu. Darba devējs ir atbildīgs, saskaņā ar esošo likumdošanu, lai darbinieki pārzinātu drošības informāciju, kas nepieciešama viņu profesionālo vai amata pienākumu veikšanai.* Rezultātā publiskajā un privātajā jomā pašlaik spēkā ir atšķirīgi regulējumi, tādējādi nepamatoti ierobežojot darbiniekus un darba devējus privātajā jomā.

INVALIDU TIESĪBAS

LR Satversmes 91. pants

ANO Paraugnoteikumi par vienlīdzīgām iespējām invalīdiem

LR likums "Par invalīdu sociālo un medicīnisko aizsardzību"

LR MK pieņemtā koncepcija "Vienādas iespējas visiem"

Invalīdi ir viena no sociāli mazaizsargātām grupām, un to sociālo un ekonomisko tiesību aizsardzībai valstij ir jāpievērš īpaša uzmanība. Latvijā šīs grupas sociālās tiesības aizsargā likums *"Par invalīdu sociālo un medicīnisko aizsardzību"*. Birojā no invalīdiem saņemtās sūdzības ir par iespējamiem tiesību pārkāpumiem tādās jomās kā tiesības uz sociālo drošību un invaliditātes statusa atzīšana. 2000. gadā ir pieaudzis to rakstisko sūdzību skaits, ko Birojs ir saņēmis no invalīdiem, kas atrodas ieslodzījuma vietās (šo sūdzību izskatīšana un ar to saistītās problēmas ir apskatītas šī ziņojuma nodaļā "Tiesības uz sociālo drošību").

Arī 2000. gadā ir turpinājusies Biroja ilgstošā un vispusīgā sadarbība ar invalīdu nevalstiskajām organizācijām. Gada laikā Biroja pārstāvji ir piedalījušies vairākās nevalstisko organizāciju aktivitātēs, kuru mērķis ir bijis veicināt vispārējo nediskriminācijas principu ievērošanu attiecībā uz invalīdiem. Projektā *"Partnerattiecību veicināšana pieejamas vides nodrošināšanai"* tika izstrādātas invalīdiem labvēlīgas apkārtējās vides izveidošanas vadlīnijas, Birojā ir notikusi apaļā galda diskusija *"Cilvēku ar speciālām vajadzībām līdzdalība vēlēšanās"*, pētījumā *"Cilvēku ar invaliditāti cilvēktiesības"* ir veikta likumdošanas analīze.

Veiktie pētījumi ļauj secināt, ka gada laikā invalīdu tiesību stāvoklis ir uzlabojies – uzceltās un rekonstruētās publiskās ēkas invalīdiem ir pieejamas kā to nosaka likums *"Par invalīdu sociālo un medicīnisko aizsardzību"*. Kā pozitīvu piemēru var minēt rekonstruēto Valsts Mākslas muzeja ēku Rīgā, kas pēc rekonstrukcijas ir pieejama apmeklētājiem – invalīdiem. Problēmas, kas ir minētas Birojā saņemtajās invalīdu sūdzībās par tiesībām uz sociālo drošību, ir uzskatāmas par atsevišķiem pārkāpumu precedentiem nevis vispārēju un izplatītu parādību. Izņēmums ir invalīdu situācija ieslodzījuma vietās, kur pārkāpumi ir izplatīti un to novēršanai ir nepieciešama lēmumu pieņemšana Tieslietu ministrijas līmenī.

Invalīdiem labvēlīga apkārtējā vide

Starptautiskā invalīdu organizācija "Disabled People International" 2000. gadu bija pasludinājusi par pieejamības gadu cilvēkiem ar invaliditāti. Termins *"pieejamība cilvēkiem ar invaliditāti"* nozīmē invalīdu gan fizisko pieejamību, piemēram, iespēju iekļūt ēkās, gan iespējas iegūt izglītību, darbu, nodibināt ģimeni un spēju dot ieguldījumu sabiedrībā kā pilnvērtīgiem tās locekļiem. Pieejamības nodrošināšana visiem sabiedrības locekļiem garantē vienlīdzīgas tiesības, tāpēc ir ļoti svarīgi to ieviest praktiskajā dzīvē.

Invalīdu un viņu draugu apvienība "Apeirons" sadarbībā ar Apvienoto Nāciju Attīstības programmu Latvijā, Sorosa fondu – Latvija un Ziemeļvalstu Ministru padomes Latvijas Informācijas biroju gada garumā īstenoja projektu *"Partnerattiecību veicināšana pieejamas vides"*

nodrošināšanai”. Projekta pamatideja bija partnerattiecību izveide starp visdažādākajām ieinteresētajām un atbildīgajām pusēm. Projektā tika iesaistīti gan valsts pārvaldes struktūras darbinieki, kuru tiešajos pienākumos ietilpst nodrošināt vides pieejamību, gan arī privātais sektors, piemēram, arhitekti, kuru projekti bieži vien ir izšķirošie, pieejamības nodrošināšanā, gan arī uzņēmēji, kas ir potenciāls celtnes pasūtītājs. Tika izveidota projekta Rīcības komiteja, kuras darbā piedalījās arī Biroja pārstāvis. Rīcības komitejas mērķis bija izstrādāt cilvēkiem ar invaliditāti labvēlīgas apkārtējās vides izveides stratēģiskās vadlīnijas.

2000.gada 15. un 16. jūnijā projekta ietvaros notika konference “*Pieejamība – ikvienam*”. Tās mērķis bija stiprināt jau izveidojušās partnerattiecības, kā arī meklēt jaunus ceļus, lai veicinātu pieejamas vides veidošanu Latvijā. Sadarbībā ar Valsts būvinspekciju 30. augustā tika organizēta konference “*Apkārtējās vides pieejamība*”, kuras laikā visus Latvijas galvenos arhitektus un būvinspekcijas pārstāvjus iepazīstināja ar pieejamības jautājumiem un iespējamiem risinājuma veidiem.

Sadarbībā ar Rīgas Domes Labklājības departamentu tika sarīkota apaļā galda diskusija, kuras mērķis bija izprast pieejamības nozīmīgumu sociālo jautājumu risināšanā.

Pie Vides aizsardzības un reģionālās attīstības ministrijas ir izveidota *Būvvides pieejamības standartu apakškomiteja*, kuras mērķis ir apzināt un pieņemt Eiropas Savienības valstu pieejamības standartus.

Informācijas pieejamība invalīdiem, kuriem ir radušās sazināšanās grūtības

Viens no pieejamības veidiem ir arī informācijas pieejamība. Šai informācijai ir jābūt pasniegtai tādā formā, kas ir saprotama un pieejama visām invalīdu kategorijām, it sevišķi tām, kurām slimības rakstura dēļ ir radušās sazināšanās grūtības. Šo iedzīvotāju grupu veido cilvēki ar garīgās veselības traucējumiem, cilvēki, kas ir kļuvuši par funkcionāliem analfabētiem un gados veci cilvēki, kuri nav spējīgi pilnvērtīgi uztvert informāciju. Valsts ir atbildīga par to, lai arī šīm iedzīvotāju grupām tiktu garantētas vēlēšanu tiesības, lai šie cilvēki izprastu vispārējo vēlēšanu kārtību un spētu vēlēšanās adekvāti realizēt savu gribu. Tuvojoties pašvaldību vēlēšanām, aktuāls bija kļuvis jautājums par vēlēšanu tiesību nodrošināšanu specializētajos sociālās aprūpes centros – tajos vairumā uzturas rīcībspējīgi cilvēki, kuriem viņu garīgās veselības stāvokļa dēļ ir grūtības ar adekvātu informācijas uztveri. Satversmē ir noteikts, ka ikvienam Latvijas pilsonim ir tiesības likumā paredzētajā veidā piedalīties valsts un pašvaldību darbībā, kā arī pildīt valsts dienestu. Tiesības vēlēties tiek ierobežotas tikai likumā noteiktajos gadījumos, tai skaitā, tiesības vēlēties nav personām, kuras atzītas par rīcības nespējīgām.

Tikai neliela daļa no specializēto sociālo aprūpes centru iemītniekiem, apmēram 20%, ir atzīti par rīcībnespējīgiem, tāpēc lielākai daļai iemītnieku ir jānodrošina vēlēšanu tiesību realizāciju. Cik apzināti un motivēti šie cilvēki piedalās vēlēšanās? Ar kādām problēmām saskaras aprūpes centra darbinieki? Šie jautājumi tika risināti Biroja rīkotajā apaļā galda diskusijā

“Cilvēku ar speciālām vajadzībām līdzdalība vēlēšanās” 15. novembrī. Diskusijā piedalījās LR Centrālā vēlēšanu komisijas, Izglītības un zinātnes ministrijas, specializēto sociālo aprūpes centru un Viegglās valodas aģentūras pārstāvji. Diskusijas gaitā noskaidrojās, ka cilvēki ar garīgās attīstības traucējumiem ir viegli iespaidojami, palīdzību izdarīt izvēli un saņemt informāciju par vēlēšanām nodrošina centru sociālie darbinieki, taču šo darbinieku skaits ir nepietiekams. Kā alternatīvu iespēju saņemt pieejamu informāciju par vēlēšanām (*Kas ir vēlēšanas? Kā vēlēties?*) piedāvāja sabiedriskā organizācija Viegglās valodas aģentūra, kura ar Sorosa fonda atbalstu veic bukleta izdošanu par vēlēšanām vieglajā valodā. Par šo projektu ieinteresējās arī Centrālās vēlēšanu komisijas priekšsēdētājs A. Cimdars, kurš piedāvāja turpmāko sadarbību ar Viegglās valodas aģentūru. Diskusijas dalībnieki nonāca pie vienota secinājuma, ka specializēto sociālās aprūpes centru iemītniekiem ir jāsniedz pēc iespējas pieejamāku informāciju viņiem saprotamā valodā, lai radītu motivāciju piedalīties vēlēšanās, un, ja tas izdodas, tad arī līdzdalību vēlēšanās var uzskatīt par apzinātu.

Pētījums “Cilvēku ar invaliditāti cilvēktiesības”

Birojs sadarbībā ar nevalstisko organizāciju “Apeirons” veica likumdošanas analīzi pētījumam *“Cilvēku ar invaliditāti cilvēktiesības”*. Pētījuma ietvaros veiktā likumdošanas analīze, ļauj secināt, ka par katru no izvirzītajām tēmām: tiesības uz darbu, uz sociālo drošību; uz izglītību; tiesības saņemt fizisko un garīgo veselības aprūpi; tiesības uz laulību un ģimenes izveidošanu; uz neatkarīgu apvienību dibināšanu un tiesības paust savu viedokli; tiesības piedalīties sabiedrisko lietu vadībā; tiesības balsot un tikt ievēlētam kārtējās vēlēšanās, ir atbilstoši normatīvie akti. Šie normatīvie akti atbilst gan starptautiskajām cilvēktiesību prasībām, gan arī reālajām cilvēku vajadzībām, bet ne vienmēr notiek pilnīga likumdošanas normu realizācija dzīvē. Kā lielāko problēmu var minēt realizācijas un kontroles mehānisma trūkumu.

Ir būtiski nodrošināt arī normatīvo dokumentu pieejamību un adekvātu to interpretāciju vietējo pašvaldību līmenī. Ne vienmēr atbildīgās institūcijas un amatpersonas ir informētas par jaunākajiem normatīvajiem dokumentiem, tādējādi netiek pildītas tajos noteiktās normas.

Veicot cilvēku ar invaliditāti aptauju, var izdarīt vairākus secinājumus:

1. Cilvēkiem ir pastiprināta interese par sabiedrībā notiekošajiem procesiem;
2. Ne vienmēr paši cilvēki ar invaliditāti ir gatavi spert soli pretim integrācijas procesiem, pat ja cilvēki ar invaliditāti ir gatavi atklāta dialoga veidošanai ar vietējo varu, ne vienmēr šis dialogs tiek veidots uz vienlīdzīgiem pamatiem;
3. Kaut arī tiesības cilvēkiem ar invaliditāti ir noteiktas dažādos likumdošanas aktos, cilvēkiem ar invaliditāti bieži trūkst informācijas par atbildīgo institūciju reālās darbības mehānismiem un procedūru;
4. Aizvien lielāka uzticība veidojas pret nevalstiskajām organizācijām, kuru mērķis ir aizstāvēt konkrētās mērķauditorijas intereses, cilvēkiem,

kas iesaistījušies NVO darbībā, ir lielākas iespējas savas situācijas uzlabošanā un sociālās sfēras kapacitātes paaugstināšanā vietējā līmenī;

5. Cilvēkiem, aktīvi interesējoties par savu cilvēktiesību realizācijas mehānismu, tiek paaugstināts valsts un pašvaldību institūciju atbildības līmenis.

Kvalitatīvās aptaujas metodes pierādīja, ka cilvēkiem ar invaliditāti ir dziļi iesakņojusies neticība valsts un pašvaldību pieņemto lēmumu atbilstībai reālajai dzīvei. Kopējais dialogs varētu būt vienīgais līdzeklis kā cilvēku ar invaliditāti vajadzības varētu tikt apmierinātas optimālākajā veidā. Nevalstisko organizāciju projekti ne vienmēr var uzlabot situāciju šajā sfērā, jo aizvien vēl trūkst ilgtermiņa stratēģijas dažādu projektu izstrādei un realizācijai. MK 1998.gada 30. jūnijā pieņemtā koncepcija "*Vienādas iespējas visiem*" it kā paredz integratīvu kopdarbību starp valsts pārvaldes un nevalstiskajām organizācijām, taču trūkst valsts finansētas programmas tās kvalitatīvai ieviešanai dzīvē.

Lai vispusīgāk iegūtu informāciju par invalīdu situāciju valstī, būtu nepieciešama ne tikai cilvēku ar invaliditāti aptauja, bet arī valsts, pašvaldību un nevalstisko organizāciju darbības izzināšana un salīdzinošs pētījums par cilvēku ar invaliditāti vajadzībām un iespējām tās realizēt demokrātiskā ceļā pilsoniskas sabiedrības ietvaros.

Šis ir pirmais pētījums Latvijā, kas balstīts uz ANO pieņemtajiem *Paraugnoteikumiem par vienlīdzīgām iespējām invalīdiem*, un kurā tika izvērtēti 7 šo ANO *Paraugnoteikumu* nosacījumi. Nākotnē būtu nepieciešama arī pārējo nosacījumu padziļinātāka pētniecība un atsevišķa ziņojuma sagatavošana par šo *Paraugnoteikumu* realizāciju Latvijā.

SOCIOLOĢISKAIS PĒTĪJUMS - *CILVĒKTIESĪBAS*

1999. gada decembrī un 2000. gada janvārī pēc Biroja pasūtījuma tirgus un sociālo pētījumu centrs *Baltijas Datu nams* (BDN) veica Latvijas iedzīvotāju aptauju *Cilvēktiesības*. Pētījumā ir iekļauti 7 jautājumi par Latvijas iedzīvotāju attieksmi pret cilvēktiesību ievērošanu Latvijā un Biroja darbību. Šis ir jau trešais šāda veida pētījums, ko Birojs veic sadarbībā ar BDN. Socioloģiskā pētījuma sniegtā viedokļu kopaina ļauj Birojam izvērtēt savu sniegumu, darba prioritātes un to atbilstību iedzīvotāju viedoklim. Pētījums arī ir laba argumentu bāze, piedaloties dažādās debatēs, tas ir noderīgs arī Biroja Informācijas un dokumentācijas centra lietotājiem.

Atbildot uz jautājumu par Biroja darbu, 2% respondentu tā darbību vērtē ļoti pozitīvi, 41% - drīzāk pozitīvi, 15% - drīzāk negatīvi un 3% - ļoti negatīvi. Izsakot savu novērtējumu konkrētām Biroja aktivitātēm, vispozitīvāk (63%) tiek vērtēts Biroja darbs ticības brīvības aizsardzībā. Iepriekšējā gada laikā Birojs vairākkārtīgi ir izteicis viedokļus, aizstāvēt tiesības atteikties no militārā dienesta reliģiskās pārliecības dēļ, - par šo tēmu Birojs ir izskatījis un veiksmīgi atrisinājis vairākas sūdzības, sagatavojis atzinumu tiesai, kā arī iesniedzis savus priekšlikumus *Obligātā militārā dienesta likuma* labojumiem Saeimas Cilvēktiesību un sabiedrisko lietu komisijai. Šī sfēra Biroja darbā ir prioritāra arī šogad - Birojs turpina saņemt reliģisko organizāciju aicinājumus pārskatīt *Reliģisko organizāciju likumā* noteikto reliģisko organizāciju darbības kārtību, kā arī izvērtēt šo organizāciju darbības, iespējams, pretlikumīgos ierobežojumus. Citas vispozitīvāk vērtētas Biroja darbības aktivitātes ir bērnu tiesību aizsardzība (59%), invalīdu tiesību aizsardzība (54%), bēgļu tiesību aizsardzība (53%) un Biroja pirmās prasības izskatīšana Satversmes tiesā (50%).

Līdzās Biroja darbības vērtējumam, respondenti tikai aicināti izteikt arī savu vērtējumu cilvēktiesību situācijai valstī, noteikt galvenos problēmsituāciju iemeslus, kā arī piedāvāt savus risinājumus cilvēktiesību problēmām. Kā svarīgākās problēmas, kuru risināšanai uzmanība būtu jāpievērš vispirms, aptaujas respondenti min sociālo garantiju nodrošināšanu (47%), tiesību uz darbu un labvēlīgiem un taisnīgiem darba apstākļiem (41%), kā arī tiesību uz izglītību (34%) nodrošināšanu. *Satversmes* 109. pants nosaka, ka ikvienam ir tiesības uz sociālo nodrošinājumu vecuma, darbaspējas, bezdarba un citos likumā noteiktajos gadījumos. Lai garantētu šo tiesību īstenošanu, tika pieņemti daudzi nacionālie normatīvie akti. Kā nozīmīgākos likumus sociālajā sfērā ir jāatzīmē *“Par sociālo drošību”*, *“Par sociālo palīdzību”*, *“Par valsts pensijām”*, *“Par valsts sociālo apdrošināšanu”* un *“Par valsts un pašvaldību palīdzību dzīvokļa jautājumu risināšanā”*. Līdzās sūdzību izskatīšanai par tiesību uz sociālo drošību pārkāpumiem, kā nozīmīgākais Biroja ieguldījums problēmu novēršanai šajā sfērā ir jāmin Biroja līdzdalība sabiedrības diskusijā par paredzētajām izmaiņām *“Likumā par pensijām”*.

Savu atzinumu Birojs iesniedza Saeimai un Valsts prezidentei. Arī pēc tam, kad Saeima atkārtoti pieņēma grozījumus "*Likumā par pensijām*" 1999. gada novembrī, Birojs nav mainījis savu kritisko viedokli, norādot, ka likums ierobežo iedzīvotāju tiesības uz sociālo drošību.

Par satraucošu var uzskatīt respondentu sniegtās atbildes par cilvēktiesību problēmu risināšanas variantiem - salīdzinoši nēcīgs respondentu skaits kā iespējamo risinājumu uzskata piedalīšanos kādā nevalstiskā organizācijā (4%), vai brīvprātīgā darba darīšanu (3%). Nedaudz populārāka ideja ir atbalsts politiskajai partijai, kas uzsver konkrēto cilvēktiesību jautājumu, kamēr lielākais vairākums aptaujāto par labāko variantu cilvēktiesību problēmu risināšanai uzskata finansējuma palielināšanu no valsts budžeta (69%). Pētījums gan neprecīzē, vai šī varianta atbalstītāji piekristu arī atbilstošam nodokļu paaugstinājumam. Līdzīgu negatīvu tendenci pētījums fiksē arī respondentu atbildēs par viņu rīcību cilvēktiesību pārkāpšanas gadījumā - 78% aptaujāto nekādu palīdzību nav meklējuši, kamēr populārākās aktīvās izvēles cilvēktiesību pārkāpuma gadījumā - vērsties vietējā pašvaldībā vai tiesā - ir guvusi tikai 7% respondentu atbalstu. Apātiju cilvēktiesību pārkāpumu risināšanā respondenti skaidro ar neuzticību atbilstošajām institūcijām (38%) vai arī pasivitātes iemeslu ir grūti pateikt (30%). Atbildot uz šo jautājumu, respondentiem bija iespējams izvēlēties arī starp šādiem rīcības motīviem - "konflikts bija maznozīmīgs", "nebija naudas tiesai", "nebija laika".

Atbilstoši pētījumam, 45% respondentu nav apmierināti ar cilvēktiesību situāciju valstī. Socioloģiskais pētījums noskaidro arī iedzīvotāju viedokļus par cilvēktiesību nepietiekamās ievērošanas iemesliem, profesijām un sociālajām grupām, kuru pārstāvjiem nepieciešama apmācība cilvēktiesību jomā. Pētījumā tika uzdots jautājums, vai iepriekšējo triju gadā ir tikušas pārkāptas respondentu cilvēktiesības un nosaukt jomas, kurās tās ir tikušas pārkāptas.

VALSTS CIVĪLĒKTIESĪBU BIROJA KONSULTATĪVĀ PADOME

Padome tika izveidota 1999. gada 23. martā, un tā turpināja darboties arī 2000. gadā. Padome darbojas kā pastāvīgs forums, kurā pārstāvētās organizācijas izsaka savus vērtējumus un rekomendācijas Biroja darbam, kā arī vienojas par sadarbību padomes ietvaros atsevišķu mērķu sasniegšanai. Par Konsultatīvās padomes priekšsēdi 21. martā tika ievēlēts Latvijas Brīvo arodbiedrību savienības pārstāvis Juris Radzevičs.

Padomes darba sēdēs ir tikuši izskatīti vairāki cilvēktiesību jautājumi, kuru novērtējumam un problēmu risināšanas ieteikumiem ir bijusi nepieciešama Padomē aicināto ekspertu viedoklis. 2000. gadā turpināja darboties Padomes Bērnu tiesību aizsardzības Darba grupa – 21. martā Padomei tika iesniegts gala ziņojums par Darba grupas paveikto. No 1999. gada jūlijam līdz 2000. gada martam darba grupa veica pārbaudi par presē plaši atspoguļotajām iespējamām nelikumībām, kas pastāv bērnu adoptēšanas procesā uz ārzemēm. Gada laikā Padomes dalībnieki divas reizes ir vienojušies kopīgi parakstītām vēstulēm Latvijas amatpersonām par atsevišķiem cilvēktiesību situācijas aspektiem. Jūnijā Konsultatīvā padome vērsās ar vēstuli pie Saeimas Cilvēktiesību un sabiedrisko lietu komisijas vadītāja Antona Seiksta ar lūgumu ierosināt valdībai atcelt konfidencialitātes statusu Eiropas Padomes Spīdzināšanas un necilvēcīgas vai pazemojošas rīcības vai soda novēršanas Konvencijas Komitejas ziņojumam par Latviju. Otrā Konsultatīvās Padomes vārdā sagatavotā vēstule tika iesniegta Ministru prezidentam Andrim Bērziņam. Tajā Padome lūdz valdības vadītājam risināt jautājumu par pārkāpumiem, kas ir saistīti ar tiesībām uz taisnīgu un atklātu tiesu, kā arī aicina palielināt finansējumu advokātu darba samaksai aizstāvībās, kurās aizdomās turētajam, apsūdzētajam vai tiesājamajam tiek nozīmēts valsts finansēts advokāts.

Padome 2000. gadā ir izskatījusi šādus jautājumus:

21. martā - Konsultatīvās Padomes Bērnu tiesību aizsardzības darba grupas ziņojumu,

18. aprīlī – nepilsoņu legalizācijas problēmas,

25. maijā - Eiropas Padomes Spīdzināšanas un necilvēcīgas vai pazemojošas rīcības vai soda novēršanas Konvencijas Komitejas ziņojuma par Latviju aizrādījumu un ieteikumu realizēšanas gaitu, problēmas personas dzīvesvietas reģistra sistēmā,

9.jūnijā – cilvēktiesību standartu ievērošanu masu mēdiju reportāžās par kriminālnoziedzīgiem,

28. jūnijā – fizisko personu datu aizsardzība,

27. jūlijā – MK noteikumu projektus par *“Valsts valodas likuma”* piemērošanu,

11. oktobrī – civillietu un krimināllietu savlaicīgu izskatīšanu tiesās, apcietināto personu tiesību ierobežojumus, advokātu darba finansējuma iespējas, izpildot valsts pasūtījumu.

Visi Padomes ekspertu izskatītie jautājumi ir bijuši būtiski Biroja darba kvalitātes uzlabošanai – gan individuālo sūdzību izskatīšanā, gan arī Biroja juristiem, sagatavojot analītiskos pētījumus un ieteikumus valsts iestādēm par cilvēktiesību standartu ievērošanu. Kā ieguvumu no Padomes darba var minēt arī informācijas apmaiņu starp vienā nozarē strādājošiem ekspertiem un organizācijām. Padomes darba kārtību veido paši tās dalībnieki.

2000. gadā Padomes darbā kā pastāvīgie dalībnieki ir piedalījušies pārstāvji no šādām organizācijām - Augstākās Tiesas Senāta, Valsts Prezidenta Kancelejas Apžēlošanas dienesta, Saeimas Cilvēktiesību un

sabiedrisko lietu komisijas, Ģenerālprokuratūras, Tieslietu ministrijas Bēgļu lietu apelācijas padomes, Latvijas Pašvaldību savienības, Latvijas Universitātes Cilvēktiesību institūta, Latvijas Brīvo arodbiedrību savienības, Nevalstisko organizāciju centra, Latvijas Cilvēktiesību un etnisko studiju centra, Latvijas Cilvēktiesību komitejas, UNICEF Latvijas Nacionālās komitejas, Apvienoto Nāciju Latvijas asociācijas, Eiropas Drošības un sadarbības organizācijas, Apvienoto Nāciju Attīstības programmas, Apvienoto Nāciju Komisāra bēgļu jautājumos Baltijas biroja, Valsts Tiesu medicīnas ekspertīžu centra, Medicīniskās aprūpes un darbības ekspertīzes kvalitātes kontroles inspekcijas un masu mēdiju pārstāvji.

**STATISTIKA PAR VALSTS CILVĒKTIESĪBU BIROJĀ 2000. GADĀ
SAŅEMTAJĀM UN IZSKATĪTAJĀM LATVIJAS IEDZĪVOTĀJU SŪDZĪBĀM**

Tēmas	rakstiskās sūdzības					Mutiskās konsultācijas 2000.g.
	saņemtas 2000.g.	atrisinātas 2000.g.	atteiktas 2000.g.	izbeigtas ar ieteikumu 2000.g.	izskatī -šanā uz 31.12.	
	/ieskaitot arī iepriekšējā periodā saņemtās/					
1. Personas tiesībsubjektības atzīšana:						
A. Nepilsoņu legalizācija	30	6	10	12	17	255
B. Ārvalstnieku tiesības	17	5	4	25	5	66
C. Bēgļu vai patvērumu meklētāju statusa noteikšana	2	1	-	6	1	33
D. Pasu jautājumi	12	2	3	4	3	62
E. Personas tiesības brīvi pārvietoties	2	-	1	1	-	31
2. Bērnu tiesības	28	6	4	6	15	283
3. Personas tiesības uz humānu apiešanos un cieņas respektēšanu:						
A. Brīvības atņemšanas vietās	47	1	3	38	28	81
B. Psihoneiroloģiskajās slimnīcās	5	2	-	6	-	44
C. Pansionātos un patversmēs	1	-	-	-	2	37
D. Tiesību aizsardzības iestādēs	12	2	1	1	8	100
4. Personas tiesības netikt pakļautam diskriminācijai	1	2	1	1	2	60
5. Personas tiesības uz drošību, brīvību un pers.neaizskaramību:	40	-	16	26	17	49
A. Policijas iestādēs	19	2	2	15	6	154
6. Personas tiesības uz taisnīgu, atklātu un savlaicīgu tiesu	94	2	5	82	32	230
7. Personas tiesības uz domu, apziņas un reliģijas brīvību	10	1	-	3	6	34
8. Personas tiesības uz iesniegumu izskatīšanu un atbildes saņemšanu valsts iestādēs	10	5	4	5	4	160
9. Tiesības uz informācijas saņemšanu un izplatīšanu	1	1	3	1	2	67
10. Personas tiesības uz sociālo drošību:						
A. Pensiju un pabalstu piešķiršana;	49	4	7	32	13	220
B. Sociālo garantiju nodrošināšana	67	14	6	34	16	287
11. Personas tiesības uz darbu un taisnīgiem un labvēlīgiem darba apstākļiem	38	5	4	20	11	325
12. Personas tiesības uz īpašumu	52	3	20	15	26	253
13. Personas tiesības uz mājokli:						
A. Atzīme par dzīves vietu	4	1	8	4	5	170
B. Izlikšana no dzīvokļiem	23	1	7	14	27	377
C. No ieslodzījuma vietām atbrīvotajiem	17	1	1	17	10	139
D. Dzīvokļa piešķiršana	15	2	3	2	7	185
E. Citi jautājumi	86	6	28	57	69	251
14. Tiesības uz veselībai drošu vidi	7	-	1	5	4	30
15. Atzinuma pieprasījums	15	2	-	3	9	36
16. Politiski represētie	3	-	-	1	2	48
17. Dažādi	104	14	37	40	73	224

17 A Iesniegumi ar neskaidru saturu	5	-	1	1	4	41
kopā	816	91	183	476	424	4347
Kopējais iesniegumu un mutisko konsultāciju skaits	5163					

VALSTS CIVĒKTIESĪBU BIROJA DARBINIEKI

2000. gadā Birojā strādāja :

Valsts civēktiesību biroja direktors - Olafs Brūvers
 Direktora vietniece - Sandra Vilcāne
 Direktora palīdzība darbā ar dokumentiem - Evija Zepa
 Direktora palīdzība administratīvos jautājumos - Alda Bļodone
 Grāmatvede - Vanda Saulīte

Sūdzību izskatīšanas daļā

juristi -
 Lolita Andersone
 Ineta Vaivare
 Dace Bunka
 Rolands Beļevičs
 Zeltīte Kurzemniece
 Santa Jansone

Informācijas un analīzes daļā

juristi -
 Līga Biksiniece
 Jānis Butkevičs
 Sarmīte Biļēviča
 Informācijas un dokumentācijas centra vadītāja - Inga Misiņa
 Informācijas projektu koordinators - Andris Paparinskis

VALSTS CILVĒKTIESĪBU BIROJS

Elizabetes iela 65- 12, Rīga LV 1050; Tel. 7287210; Fax: 7244074; e- pasts
: *vcb@vcb.lv*